

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava

Britt-Marii Pung

**Eesti teismeliste sotsiaalmeediakasutajate hoiakud seoses avaliku
hääbistamise ja nn „tühistamiskultuuriga“**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Maria Murumaa-Mengel, PhD

Tartu 2022

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD	7
1.1. Sotsiaalsed normid ja nende muutumine ühiskonnas	7
1.2. Noored ja osaluskultuur	9
1.3. „Tühistamiskultuuri“ mõiste defineerimine akadeemilistes tekstides	11
1.4. Eesti ja välismaised „tühistamiskultuuriga“ seonduvad kaasused	14
1.5. Uurimisküsimused	19
2. VALIM JA MEETOD	20
2.1. Valim	20
2.2. Andmekogumismeetod	23
2.3. Andmeanalüüsi meetod	25
3. TULEMUSED	27
3.1. Varasemad kokkupuuted veebihäbitamisega	27
3.2. Veebihäbitamise tajutud eesmärgid	31
3.3. Veebihäbitamisest tulenevad tagajärjed häbitatute jaoks	36
4. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON	40
4.1. Järeldused	40
4.2. Diskussioon	44
4.3. Meetodi kriitika	46
4.4. Edasised uurimisvõimalused	48
KOKKUVÕTE	49
SUMMARY	52
KASUTATUD KIRJANDUS	55
LISAD	69
Lisa 1: Värbamiskiri	69

Lisa 2: Teavituskiri uuritava vanemale	70
Lisa 3: Intervjuukava	72
Lisa 4: Uuritava informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm	74
Lisa 5: Koodipuu	76

SISSEJUHATUS

Minu bakalaureusetöö käsitleb avalikku häbistamist ning selle ühte väljundit, milleks on veebikeskkondades aset leidev nn „tühistamiskultuur“, nagu sellele sageli avalikes diskussioonides viidatakse (Tigasson, 2022; Roosve, 2021; Bump, 2021). Soovin viimase puhul uurida just sotsiaalmeediat igapäevaselt kasutavate noorte inimeste seisukohti ja arusaamu. Seetõttu on minu bakalaureusetöö eesmärk mõista, kuidas defineerivad ja tajuvad 15–18-aastased Eesti sotsiaalmeedia kasutajad avalikku häbistamist, mille põhisfääriks on sotsiaalmeedia. Lisaks on uurimuse eesmärk teada saada, milliseid peamiseid funktsioone tajuvad noored häbistamise puhul eksisteerivad. Häbistamine kui sotsiaalne nähtus ei ole midagi uut (Laidlaw, 2017), juba vanadel aegadel kasutati avaliku häbistamise meetmetena näiteks juuste maha ajamist (Cheuk, 2018) või jalapakkudesse aheldamist (Woodyatt, 2015). Täna toimub häbistamine teisiti ja selle uus tähendus ning praktikad on tulnud kiiresti areneva tehnoloogia ja kaasaegsete kommunikatsiooniplatvormide toel, mis võimaldavad häbistamisel saavutada uued mõõtmed ning rikuvad oluliselt inimeste privaatsust (Laidlaw, 2017).

Braithwaite (1989: 55) on jaotanud häbistamise, mille abil saab tähelepanu juhtida normivälisele käitumisele, kaheks: reintegratiivne ja desintegratiivne. Reintegratiivse häbistamise näol on kogukonna halvaks panu osaks saamine ajutine ning eksinu võetakse mingil ajahetkel ühiskonda tagasi (Braithwaite, 1989: 55). Desintegratiivse häbistamise puhul on olukord vastupidine, normi(de) vastu eksinu heidetakse kogukonnast välja ning ühiskonda tekitatakse lõhe (Braithwaite, 1989: 55). Suur osakaal on ka sildistamisel ning tõenäosus, et eksimus andestatakse ja eksinu tagasi kogukonda võetakse, on väike (Braithwaite, 1989: 55). Minu töö keskmes olev sotsiaalne nähtus on ühiskonnas kogumas üha suuremat tähelepanu, kuna kaasneda võivad tõsised vaimset tervist puudutavad tagajärjed nagu sotsiaalne isoleeritus, depressioon ja enesetapp (Toler, 2021).

Avalikust häbistamisest rääkimiseks ei ole kasutusele võetud ühte konkreetset terminit ning segadust kohase mõiste määratlemisel on palju (Roosve, 2021; Kelomees, 2021; Tigasson, 2022). Inglise keeles on avaliku häbistamisega seostatud erinevaid termineid nagu „*character assassination*“ (Klicperová-Baker, 2019), „*culture wars*“ (Darbyshire jt, 2020: 2786) ja „*social sanctioning*“ (Whitten, 2021). Kõige enam on viimase aja avalikes aruteludes (Tigasson, 2022; Laine, 2022; Kelomees, 2021) kasutust leidnud mõiste „tühistamine“ ja laiemalt räägitakse

„tühistamiskultuurist“ (inglise keeles „cancel culture“). Viimast kahte kasutasin ka uuringus osalejatega vesteldes, kuna need terminid olid neile enim tuttavad. Käesoleva akadeemilise töö kontekstis kasutan keskse mõistena sõna „veebihäbistamine“. „Tühistamine“ on avaliku häbistamise üks vorm, mis leiab aset sotsiaalmeedia platvormidel ning võimaldab karistada neid, kes on käitunud valesti või rikkunud ühiskondlikule elule omaseid eetilisi norme (de Vries, 2015). „Tühistamiskultuuri“ läbi on „tühistajatel“ võimalik muuta või kehtestada uusi sotsiaalseid tavasid ning nende rikkumisele ühiselt reageerida (Romano, 2019). Analüüsitava sotsiaalse nähtuse puhul on oluline nentida, et sarnaselt Braithwaite (1989: 55) reintegratiivse häbistamise kontseptsioonile eksinuid ei „tühistata“ iga kord, kuna vahel tahavad (ärritunud) kasutajad eksinule mõista anda, mis viimane valesti tegi, ning pärast seda saavad nad (eksinud) oma tavapärase eluga jätkata (Theriault, 2019).

Sotsiaalmeedias esinevast avalikust häbistamisest on kirjutatud teadusartikleid, mis keskenduvad peamiselt häbistamisest tulenevatele negatiivsetele mõjudele (Dolezal jt, 2021) ning arutlevad selle üle, mis ajendab inimesi häbistamiskampaaniatest osa võtma (Pundak jt, 2021). Samuti on analüüsitud, milliseid meetmeid tuleks rakendada häbistamise vähendamiseks, ning toodud välja võimalikke lahendusi, mida saaks sotsiaalmeedia platvormidel kasutusele võtta (Klonick, 2016). Eestis on varasemalt samuti seda teemat uuritud, kuid vähe. Tudengid on oma teadustöodes kirjutanud sotsiaalmeedias esinevast häbistamisest ning põiminud selle naistele suunatud veebivihaga (Muuli, 2021), võrguvanemlusega (Traks, 2019) või laste riskikäitumisega internetis (Soodla, 2012). Avalikku veebihäbistamist on käsitletud ka meelelahutuslikust vaatepunktist (Lott, 2020). Siiani on aga puudu süsteemne ülevaade sellest, kuidas tajuvad noored seda fenomeni – on ju noored sageli sotsiaalmeedias toimuvate häbistamiskampaaniate aktiivseimad osalised (Blackham, 2016). Minu bakalaureusetöö empiiriliste andmete kogumiseks viisingi läbi kolm fookusgrupi intervjuud Eestist pärit aktiivselt sotsiaalmeediat kasutavate 15–18-aastaste noortega (N=14) ning analüüsisin kogutud andmeid kvalitatiivse temaatilise sisuanalüüsi meetodil.

Töö esimeses peatükis selgitan, mis on sotsiaalsed normid ja kuidas need generatsioonide vahetudes muutunud on. Kirjeldan, milline on olnud noorte roll ühiskonnas ning kuidas nad tänasel päeval ühiskondlikust elust osa võtavad. Annan ülevaate, millist informatsiooni leiab akadeemilistest uuringutest veebihäbistamise kohta, ning analüüsin nii Eesti kui välismaa kaasuseid, millega seoses „tühistamiskultuurist“ räägitud on. Peatüki lõpus esitan uurimisküsimused. Teises peatükis kirjeldan, milline on uuringu valim ning kuidas kogusin ja

analüüsisin andmeid. Kolmandas peatükis annan ülevaate töö tulemustest. Neljandas peatükis toon välja peamised järeldused ja diskuteerin nende üle, sidudes tulemused töö teoreetilise osaga. Samuti kirjutan meetodi kriitikast ning annan ülevaate edasistest võimalikest uurimisvõimalustest.

1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

Selles peatükis kirjeldan, mis on sotsiaalsed normid, ning analüüsin, millised väärtuskonfliktid on kaasnenud põlvkondade vahetumisega. Selgitan, milline on olnud noorte ühiskondlik roll ja sotsiaalsest elust osavõtt varasemalt ja milline on see nüüd. Selleks, et mõista veebihäbistamise olemust paremini, viisin töö ettevalmistavates etappides läbi süstemaatilise kirjanduse ülevaate (Pung, 2022). Viimane võimaldas luua kokkuvõtliku tervikpildi ning näha seoseid erinevate autorite lähenemiste ja tulemuste puhul. Seejärel kirjeldan häbistamisega seonduvaid kaasuseid, mis on aset leidnud nii Eestis kui välismaal. Viimases alapeatükis püstitan eelnevast lähtuvalt töö uurimisküsimused.

1.1. Sotsiaalsed normid ja nende muutumine ühiskonnas

Sotsiaalses elus eksisteerib palju konflikte. Konfliktid võivad esineda nii üksikisikute vahel kui suuremate ühiskonnagruppide seas ning nende peamiseks tekkepõhjuseks on asjaolu, et igal inimesel on oma ettekujutus sellest, kuidas ühiskondlik elukorraldus välja nägema peaks (Aimre, 2013). Sarnaste maailmavaadetega inimesed koonduvad ühistesse sotsiaalsetesse gruppidesse (Goertzel, 1972: 333) ja sellistes gruppides tugevnevad normid ning ühtlasi suureneb grupiliikmete produktiivsus (Feldman, 1984: 47) ja ühtekuuluvustunne (Hurtado ja Carter, 1997). Selleks, et erinevate tõekspidamistega grupid saaksid omavahel kooseksisteerida, on vaja kehtestada vastavad ühiskondlikud kokkulepped, sotsialiseerumisprotsessi tulemid ning ühiselt omaksvõetud väärtused ja käitumisviisid ehk sotsiaalsed normid (Gelfand jt, 2017).

Normid võivad olla formaalsed ehk kirjalikult fikseeritud seadused, mille täitmist kontrollivad riigiorganid, või mitteformaalsed ehk kirjutamata reeglid, mis kooskõlas grupi heakskiidu või hukkamõistuga suunavad inimese käitumist sotsiaalsetes situatsioonides (Aimre, 2013: 93). Mõlemat tüüpi normide eesmärk on aidata inimesel mõista, kuidas on sobilik ühiskonnas käituda (Hess jt, 2000: 44). Aimre (2013: 93) on jaganud normid nende iseloomu ja toimimise põhjal nelja erinevasse gruppi:

- *norm-reegel*: suunab grupi- ja/või ühiskonnaliikmete toimimist, tagab nende terviklikkuse. Veebisuhtlusest võiks sellise normi näitena tuua platvormide enda poolt

kehtestatud hea kasutustava – näiteks, et ei tohi postitada vägivaldset sisu või rikkuda teise inimese privaatsust (Jiang jt, 2020);

- *norm-ootus*: sätestab, milline käitumine on soositav ja konkreetsetes olukorras oodatud. Näiteks veebisuhtluse puhul eeldavad kasutajad üksteiselt, et platvormidel suheldes kasutatakse korrektset kirjakeelt selleks, et edastatav sõnum oleks võimalikult selge (Chiles, 2013). Samuti eeldavad platvormide loojad, et kasutajad teavitavad neid veatõrgetest (Connor, 2014) või muust ebasüdasest sisust, mis veebiplatvormi kasutajakogemust rikkuda võib;
- *norm-keeld*: annab mõista, kuidas mingis olukorras (või ühiskonnas) käituda ei tohiks. Nagu *norm-reegli* puhul mainisin, on platvormid kehtestanud hea kasutustava, kus on kirjas, millised tegevused on platvormisiseselt lubatud ja millised mitte, ning kui kasutaja ei pea ettekirjutistest kinni, võib teda ees oodata karistus (näiteks kasutajakonto ajutine blokeerimine) (McLaughlin ja Vitak, 2012).
- *norm-ergutus*: juhib grupi- ja/või ühiskonnaliikme(te) käitumisele tähelepanu, samal ajal kiites heaks normi täitmist. Veebiplatvormide eesmärk on, et kasutajad veedaksid nendes võimalikult palju aega ja võtaksid osa platvormil esinevatest interaktsioonidest (Liggett ja Ueberall, 2016). Näiteks ärgitab Facebook kasutajaid omama suuremat sõbralisti ning juhib (heakskiitvalt) tähelepanu sellele, kui kahel inimesel on platvormil täitunud näiteks aasta jagu sõprust.

Sotsiaalsed normid ei ole igavesed, vaid muutuvad ajas, eriti uute põlvkondade lisandumisel. Nooremad generatsioonid toovad endaga ühiskonda kaasa uusi väärtusi, mis erinevad vanemate põlvkondade omadest (Parker ja Igielnik, 2020), eesmärgiga luua jätkusuutlikum ja parem tulevik (Yamane ja Kaneko, 2021). Seda on nentunud ka Goertzel (1972: 333), kelle sõnul inimene, kes liitub mõne sotsiaalse grupiga, ei väärtusta selle traditsioone nii nagu seda teevad grupi pikaajalised liikmed. Erinevused ühiskonnaliikmete sisemistes väärtustes avalduvad kõige paremini, kui võrrelda omavahel inimesi, kelle vanused erinevad üksteisest vähemalt kolme põlvkonna võrra (Inimõiguste keskus, 2019). See tähendab, et vanemal ja tema lapsel võivad olla sarnased väärtused, kuid vanavanemal ja lapselapsel ei pruugi olla ühesugune ettekujutus sellest, kuidas maailm toimima peaks (Inimõiguste keskus, 2019).

Täna näeme, et ühiskonnaliikmed prioritseerivad üha enam selliseid moraalseid väärtusi nagu tolerantsus (Janmaat ja Keating, 2019) ja võrdsus (Unicef, 2019). Nimetatud väärtustest mööda vaatamine võib endaga kaasa tuua probleeme ning seda isegi ühiskonna juhtidele.

Näitlikustamaks viimast väidet, kirjeldan Kanada peaministri Justin Trudeau juhtumit, kui 2019. aasta 18. septembril ilmus keset käimasolevat valimiskampaaniat USA meediaväljaandes Time uudislugu, mille keskmes oli 2001. aastal tehtud foto Trudeau tollase töökoha kostüümipeol, kus mees kehastas multikategelast Aladdin, olles värvinud enda näo, kaela ja käed mustaks (De Vries, 2021). Artikkel pälvis kiiresti tähelepanu ning mitmed meediaväljaanded (Kambhampaty jt, 2019; Cecco, 2019) ja poliitkandidaadid (What we know..., 2019) pidasid peaministri käitumist rassistlikuks ja solvavaks. Sotsiaalmeedia platvormidel võtsid kasutajad samuti sel teemal kriitiliselt sõna (Hanouna jt, 2019). Peaministrit süüdistati *blackface*'is (tumedanahaliste inimeste imiteerimine valgenahaliste poolt), mida peetakse kultuuriliselt kohatuks või süüdistatakse käitumiseks (Hanouna jt, 2019). Mees küll tunnistas oma viga ja vabandas, kuid mainekahju kunagise eksimuse eest oli vältimatu (Hanouna jt, 2019).

Trudeau juhtumi puhul on tegemist reintegratiivse häbistamisega (Braithwaite, 1989: 55), kuna talle osaks saanud pahameel oli ajutine ning ministril õnnestus kuu peale skandaali puhkemist võita valimistel endale teine ametiaeg (Owens, 2019). Trudeau näide illustreerib Goertzeli (1972: 333) väidet, et nooremad põlvkonnad toovad endaga kaasa uusi väärtusi ja traditsioone ning ajendavad sellega vanade sotsiaalsete normide muutumist või uute tekkimist. Sageli viivad normide muutumine ning selle muutuse käigus esile kerkivad ja tekkivad väärtuskonfliktid selleni, et toimuvad ühiskondlikud gruppidevahelised kokkupõrked (Winter jt, 2012). Üks viis, kuidas need kokkupõrked tänapäeval väljenduda võivad on sotsiaalmeedias toimuvate nn „tühistamiskampaaniate“ näol.

1.2. Noored ja osaluskultuur

Viimastel aastakümnetel on meedia- ja internetitarbimine üle terve maailma hüppeliselt kasvanud (Roser jt, 2015). Virtuaalses maailmaruumis osalemise üheks eelduseks on, et digikeskkondadele juurdepääsetavus oleks osalejate jaoks muudetud võimalikult lihtsaks (Kalmus ja Siibak, 2020). Seda saab teha, tagades digitaalsete seadmete laialdase kättesaadavuse ja stabiilse internetiühenduse olemasolu, mis muudab meediatarbimise võimalikuks igal pool ja igal ajal (Woolley ja Sharif, 2022). Internet eesotsas sotsiaalmeedia platvormidega on ennast põiminud ka Eesti noorte igapäevaellu ning kasutus on läbi aastate olnud pidevas kasvutrendis (Sukk ja Soo, 2018). Kui aastal 2010 kasutasid interneti

igapäevaselt 82% Eesti 9–16-aastastest noortest, siis 8 aastat hiljem oli see protsent tõusnud 9–17-aastaste noorte seas 97-ni (Sukk ja Soo, 2018). See tähendab, et Eesti noored on aktiivsed internetikasutajad (Kalmus ja Siibak, 2020).

Sellele vaatamata on noored olnud ühiskondlikus elus väheesindatud (Whittington, 2018) ning vanemad põlvkonnad ei kipu nende arvamusi tõsiselt võtma, kuna nende hinnangul ei ole noored piisavalt elukogenud ja seetõttu ei ole viimaste käest võimalik midagi õppida (Norman, 2001). Nüüd on noorte sotsiaalne staatus muutumas, sest osaluskultuur (Jenkins jt, 2009) ning internet ja sotsiaalmeedia platvormid (Karatzogianni jt, 2021) soosivad üha enam sotsiaalsest elust osavõttu ja kaasatust. Osaluskultuurile kohaselt on läbi veebikeskkondade võimalus luua ja/või tugevdada suhteid kaaslastega ning olla osa grupist (Casas jt, 2014). Lisaks sotsialiseerumisele on kaaslastega suheldes võimalik hoida üksteist kursis aktuaalse informatsiooniga ning arutleda üheskoos päevakajaliste (probleemsete) teemade üle (Theocharis ja Quintelier, 2014). Omavaheline koostöö ja kogukondliku aktiivsuse suurenemise tunnetamine (Jenkins jt, 2009) on vaid mõned põhjused, miks noored on hakanud ühiskondlikus elus rohkem kaasa rääkima (Youth and ICT, 2012) ning teatud mõttes on ka sotsiaalmeedia platvormidel aset leidev „tühistamiskultuur“ üks noorte kaasa rääkimise vorm.

Jenkins jt (2009) sõnul on osaluskultuur selline kultuur, mis ei piira ühiskonnaliikmete eneseväljendust ja kodanikuaktiivsust, vaid vastupidiselt toetab nende seisukohti ja arvamusi ning selle abil tugevdab liikmete omavahelisi sotsiaalseid sidemeid. Siinkohal on oluline nentida, et täna näitavad nooremad põlvkonnad oma rahulolematust ühiskonnas toimuva üle teisiti kui vanemad ning selle peamiseks põhjuseks on interneti ja sotsiaalmeedia areng (Laidlaw, 2017). Viimatimainitud võrgustike olemasolu pakub soodsat pinnast isikliku rahulolematuse ja muutuste vajamise väljendamiseks (Martin jt, 2013). Kui Venetsueelas visati 20. sajandi lõpus poeaknaid kividega puruks, blokeeriti ja reostati tänavaid selleks, et väljendada oma pahameelt (López-Maya, 2002: 208–210), siis täna, 30 aastat hiljem on nende sekka lisandunud uued meetmed, milleks on näiteks *hashtag*’idest inspireeritud sotsiaalsed liikumised, veebipetitsioonid ja sotsiaalmeediakampaaniad (Hall, 2017).

Osaluskultuuri mõju ja osaluse normina tajumine on viimase aastakümne jooksul suurenenud ka Eesti noorte seas (Tiidenberg ja Allaste, 2016). 2021. aastal avaldatud uuringu tulemustest selgus, et 16–18-aastaste Eesti noorte hinnangul aitasid sotsiaalmeedia ja internet kujundada nende poliitilist identiteeti ning soodustasid poliitilises elus osalemist (Karatzogianni jt, 2021).

Sotsiaalmeedia platvormid pakuvad noortele soodsat pinnast, kust saada vajaminevat informatsiooni, mille põhjal moodustada isiklike hoiakuid ja arusaamu (Karatzogianni jt, 2021). Eesti noored pidasid oluliseks just vähemuste eest seismist ning olid seisukohal, et inimeste teadlikkuse suurendamine sotsiaalsetest probleemidest on ainus viis, kuidas ühiskonda paremaks muuta (Karatzogianni jt, 2021). Võrreldes teiste Lääne-Euroopa riikidega, on kodanikuaktiivsus Eestis suhteliselt madal ning ühiskondlikud liikumised ja protestid ei leia siin tihti aset (Tiidenberg ja Allaste, 2016). Küll aga on Eesti noored enda jaoks leidnud teisi viise, kuidas ühiskondlikel teemadel sõna võtta, seda näiteks petitsioonide allkirjastamise, sotsiaalmeedia postituste jagamise ja kommenteerimise ning oma nõusoleku näitamise läbi postitusele „meeldib“ vajutamise teel (Tiidenberg ja Allaste, 2016).

1.3. „Tühistamiskultuuri“ mõiste defineerimine akadeemilistes tekstides

Selleks, et mõista, mida on akadeemilises maailmas seoses veebihäbitamisega uuritud, tegin lihtsustatud süstemaatilise kirjanduse ülevaate (Xiao ja Watson, 2019). Sisestasin EBSCO otsingumootorisse märksõna „cancel culture“ ning märkisin, et kuvatavad tööd oleksid inglise keeles, retsenseeritud ja täistekstina. Järgnevalt annan ülevaate artiklitest, mis käsitlesid veebihäbitamist kui sotsiaalset nähtust.

Veebihäbitamise puhul tõid autorid välja neli peamist negatiivset aspekti. Eve Ngi (2020) hinnangul iseloomustab nn „tühistamist“ kaks kitsaskohta: kaalutletud hinnangute ja ratsionaalsete arutelude puudus. See tähendab, et veebihäbitamine ei jäta ruumi argumenteeritud kommunikatsioonile ning toimub kiiresti ja mõtlematult (Ng, 2020). Autor tõi oma väidete tõestamiseks näiteid telesarjast „The 100“ ning kirjeldas teisi päriselulisi „tühistamise“ juhtumeid (Ng, 2020). Veebihäbitamise kolmanda kitsaskoha tõi välja Darbyshire koos kaasautoritega (2020), väites, et see on pärssinud avalike diskussioonide pidamist. Nad selgitasid, kuidas „tühistamiskultuur“ takistab näiteks meditsiinisektoris töötavate õdede igapäevatööd, kuna viimased kardavad saada personaalse, professionaalse või organisatsioonilise halvaks panu osaliseks juhul, kui ütlevad midagi, mis võib olla solvav või on vastuolus ühiskonnas levinud arvamustega (Darbyshire jt, 2020). Artikli autorite sõnul kujutavad häbitamiskampaaniad ohtu mõtte- ja sõnavabadusele, mis on õenduse eriala kaks põhilist alust (Darbyshire jt, 2020). Darbyshire jt (2020) sarnasel seisukohal olid ka Eugene Scalia (2021) ja Norris (2021), kellest esimese hinnangul mõjutab veebihäbitamine ka

juristide tööd, kuna täna on üha vähem neid advokaadibüroosid, kes julgevad esindada ühiskonnas vähelevinud vaateid. Büroode esindajad kardavad kahte asja – saada kriitika osaliseks ning selle tulemusena äritegevuse allakäiku (Scalia, 2021). Ka Norrise (2021) hinnangul surub „tühistamiskultuur“ alla arvamused, mis ei ühti enamiku omaga. Oma 2021. aastal avaldatud uuringus analüüsis ta „tühistamiskultuuri“ kui sotsiaalset fenomeni eesmärgiga teada saada, kas veebihäbistamise näol on tegemist pelgalt müüdiga või on see viimaste aastate jooksul tekkinud tõsine ühiskondlik probleem, millega tuleks kiiresti tegeleda (Norris, 2021). Uuringus kasutatavad andmed pärinesid ülemaailmsest uuringust The World of Political Science 2019, millele vastasid 2446 tudengit enam kui 100 riigist (Norris, 2021). Vastajate arvates oli veebihäbistamine reaalne nähtus, mis on oma olemuselt probleemne, kuna pärsib ühiskonnas levinud ideede mitmekesisust (Norris, 2021). Norris (2021) lähenes fenomenile kultuurilisest aspektist ning selgitas, et kuna väärtused on kultuuriti erinevad, siis seetõttu võib veebihäbistamine väljenduda ühes kultuuris tugevamini kui teises. Näiteks liberaalsetes kultuurides (nt Rootsi ja Ühendkuningriigid) ei julgenud oma arvamust avaldada konservatiivse maailmavaatega inimesed, kuna nad kartsid eristuda ühiskonnas domineerivatest väärtustest (Norris, 2021). Seevastu arengumaades, kus on levinud konservatiivsemad väärtused (nt Nigeeria), tundsid „tühistamiskultuuri“ tugevnevat mõju vasakpoolse maailmavaatega inimesed (Norris, 2021).

„Tühistamiskultuur“ ei koosne ainult negatiivsetest aspektidest, vaid sel on ka positiivseid külgi. Autorid tõid välja veebihäbistamise puhul välja kolm positiivset omadust, millest esimene on Bouvieri ja Machini (2021) ning Duque, Rivera ja LeBlanc'i (2021) arvates asjaolu, et „tühistamiskultuur“ annab nähtamatutele ja marginaliseeritud ühiskonnagruppidele hääl. Bouvier ja Machin (2021) tunnistasid, et ühelt poolt on häbistamiskampaaniad ühiskonna toimimiseks lausa vajalikud, kuid teisalt nentisid, et sotsiaalmeedias kipub õigluse nõudmine kiiresti kontrolli alt väljuma ning võib vahel ületada igasugused eetilised ja moraalsed piirid. Autorite analüüsist selgus, et kuigi näiteks rassistlikud juhtumid on sageli oma sisult erinevad, kipuvad inimesed nendesse üldistavalt suhtuma (Bouvier ja Machin, 2021). Sarnaselt Braithwaite (1989: 55) desintegriivse häbistamise kontseptsioonile ei aktsepteerita eksinute vabandusi kergelt ning viimased valatakse üle viha, solvangute ja valusate naljadega (Bouvier ja Machin, 2021). Teine asi, mida autorid analüüsist teada said oli, et „tühistamiskultuurist“ osavõtjad ei näe oma tegevuses midagi halba ning tegutsevad enese hinnangul ülla eesmärgi nimel (Bouvier ja Machin, 2021).

Duque, Rivera ja LeBlanc (2021) uurisid, miks on viimaste aastakümnete jooksul mõrvade sooritamise arv olnud langustrendis, kuid seevastu tulistamiste arv tõusujoones. Nad seostasid seda sotsiaalsete liikumiste nagu „Me Too“, „Black Lives Matter“ ja „ANTIFA“ tekkega ja „tühistamiskultuuri“ olemasoluga (Duque jt, 2021). Küsimusele vastuse leidmiseks kõrvutasid Duque, Rivera ja LeBlanc (2021) kriminoloogide poolt määratletud kuritegevuse hindamise suundi viimase sajandi üldise mõrvade määraga. Nad leidsid, et lisaks sellele, et veebihäbistamine annab sotsiaalsetele gruppidele hääle, vähendab see sotsiaalset ebavõrdsust murdes ajalooliselt juurdunud hoiakuid (Duque jt, 2021). Samal ajal näitavad eelmainitud sotsiaalsed liikumised valgeid meessoost isikuid (poliitikuid, politseisid) halvas valguses, justkui kurjategijatena, kes suruvad alla naisi, mustanahalisi ja teisi vähemusi (Duque jt, 2021). Autorid arutlesid hüpoteetiliselt, et see võib vallandada „toksilise valge maskuliinsuse episoodi“, mis omakorda võivad kasvatada viha ja motivatsiooni rünnaku jaoks (Duque jt, 2021: 11). Stephen Turner (2021) nägi veebihäbistamise positiivse küljena, et seda saab kasutada veenmise vormina. Turner (2021) selgitas, kuidas eelistatud ühiskonnateoreetikute nimekiri on pidevas muutumises ning üheks põhjuseks selle taga on „tühistamiskultuur“. Senised klassikud n-õ vahetatakse välja teoreetikute vastu, kelle ideed ühtivad käesolevate sotsiaalsete probleemidega paremini (Turner, 2021). Kõige paremini illustreeris Turneri (2021) mõtet selgitus, et varasemate klassikute (nt Frazieri ja Johnsoni) uurimistööd, mis puudutasid tumedanahalisi, ei pälvinud suuremat tähelepanu enne, kui samal teemal võttis sõna tumedanahaline inimene ise. See oli tema sõnul uute klassikute loomise protsess (Turner, 2021).

Nagu näha, on veebihäbistamine kui sotsiaalne nähtus seotud akadeemilistes uuringutes eelkõige seisukohaga, et see piirab mõtte- ja sõnavabadust ning takistab mitmete eluvaldkondade esindajate igapäevast tööd (Darbyshire jt, 2020; Scalia, 2021). Samal ajal saab veebihäbistamine olla vahend, mis liidab omavahel ühiskonnaliikmeid või -grupe ja annab neile hääle, mille abil nad ühiskondlikus elus kaasa saavad rääkida (Bouvier ja Machin, 2021; Duque jt, 2021). Akadeemiliste uuringute autorid olid fenomeni olulisusest erinevatel arvamustel. Ühtede jaoks oli veebihäbistamine ühiskonna toimimise seisukohalt vajalik (Bouvier ja Machin, 2021), teiste jaoks vastupidiselt ühiskonda ohustav (Norris, 2021; Scalia, 2021).

1.4. Eesti ja välismaised „tühistamiskultuuriga“ seonduvad kaasused

Üks avaliku häbistamise ja „tühistamiskultuuri“ teema üldsuse ette tooja on ajakirjanik ja uurija Jon Ronson, kes on kirjutanud avalikust häbistamisest mitmeid artikleid ajalehtedesse nagu The New York Times (Ronson, 2015a), andnud sel teemal TED-loenguid (Ronson, 2015b) ning muu hulgas avaldanud ka raamatu „Ah et sind on avalikult häbistatud“ (inglise keeles „So You’ve Been Publicly Shamed“) (Sicha, 2015). Oma raamatus kirjutab ta tuntumatest häbistamise kaasustest, millest kolme käesolevas bakalaureusetöös samuti käsitlen. Sõna „tühistama“ koos oma uue aja tähendusega on kasutusele võtnud ka eestlased. Suurema avalikkuseni on termin jõudnud näiteks läbi meediaväljaannete nagu Eesti Päevaleht, mille arvamuseveergudel võttis sõna ajakirjanik Herman Kelomees, kes arutles selle üle, kas tuntud laulja Tõnis Mägi tuleks oma äärmuslikkuse tõttu tühistada (vt Joonis 1) (Kelomees, 2021).

Herman Kelomees: kas on aeg lüüa selg sirgu ja tühistada Tõnis Mägi?

Kuidas lahendada radikaliseerunud rahvalauliku personaalküsimus? Legendaarsete laulude "Koit" ja "Palve" tähendus võib olla pöördumatult muutunud.

Herman Kelomees
ajakirjanik

Joonis 1. Eesti Päevalehes avaldatud Herman Kelomehe artikkel Tõnis Mägi „tühistamisest“ (Allikas: Kelomees, 2021)

Esimene kaasus, mida Ronsoni raamatust kirjeldan, leidis aset aastal 2013, mil ootamatu mastaapse avaliku häbistamise osaks sai Justine Sacco (Ronson, 2015c). Justine’ile meeldis

Twitterisse enda väikesele jälgijaskonnale lugemiseks postitada terava sisuga nalju (Ronson, 2015c). Enne 11-tunnisele Lõuna-Aafrika lennule minemist säutsus naine järgmise lause: „Lähen Aafrikasse. Loodan, et ma ei saa sealt AIDS-i. Nali. Ma olen valgest rassist!“ (inglise keeles „Going to Africa. Hope I don’t get AIDS. Just kidding. I’m white!“) (Ronson, 2015c). Eelnimetatud säuts hakkas kiiresti levima ning vähem kui ööpäevaga jõudis see Twitteri kõige populaarsemate säutsude sekka (Roback, 2021). Kümned tuhanded inimesed väljendasid oma pahameelt teemaviite #HasJustineLandedYet all ning tema nime alt loodi võltskontosid nii Twitterisse kui Facebooki (Dimitrova jt, 2013). Viimasele platvormile postitati naise nimeline veebilink (www.justinesacco.com), mis suunas kasutajaid edasi Aafrika kehvemal elujärjel olevatele perekondadele annetusi tegema (Dimitrova jt, 2013). Justine teadis, et tema nali oli kohatu, kuid arvas, et inimesed ei võta seda tõsiselt, kuna väide, et valgest rassist inimestel ei ole võimalik AIDS-i saada, oli juba faktiliselt absurdne ja ebakorrekne (Ronson, 2015c). Vaatamata sellele, et Justine vabandas oma käitumise eest, oli kahju tehtud ning naine vallandati oma avalike suhete juhi töökohalt ettevõttes InterActive (Dimitrova jt, 2013).

2012. aastal postitas Lindsey Stone'i sõbranna temast Facebooki pildi, kus naine imiteeris karjumist ning hoidis üleval keskmist sõrme seistes Ameerika Ühendriikides asuva Arlingtoni riikliku kalmistu sildi ees, mis palus külastajatelt vaikust ja austust (Ronson, 2015c). Kuigi pilt ei olnud tehtud solvaval eesmärgil ning tegemist oli sõbrannade omavahelise naljaga, tundsid paljud sõjaväeteenistuses töötanud inimesed ja nende toetajad end puudutatuna ning avaldasid oma (negatiivset) arvamust tugevalt (Ronson, 2015c). Postitus läks viraalseks, Twitteris tegid inimesed Lindsey kohta solvavaid ja teravaid kommentaare (Ronson, 2015c). Talle loodi isegi Facebooki lehekül, millega liitus enam kui 12 000 inimest, kes palusid Lindsey töökohalt vallandamist (Sinusoid, 2021). See toimus. Lisaks sellele, et naine kaotas oma töö, sai ta vägistamis- ja tapmisähvardusi, langes depressiooni ja hakkas kannatama unehäirete all (Sinusoid, 2021). Samuti oli Lindsey'l raske endale uut töökohta leida (Sinusoid, 2021), kuna tema maine oli ühe sotsiaalmeedia postituse tõttu rikutud.

Sellised juhtumid, kus naljana mõeldud ettevõtmised kukuvad valesti välja, on aset leidnud ka Eestis. „Tühistamiskultuurile“ omast pahameelt võis kohata 2021. aasta kevadel, kui 21. märtsil oli TV3 eetris telesaade „Duubel: Öhtune vahetus“, mida juhtisid kaks eesti näitlejat Marta Laan ja Liisa Pulk (Kivi, 2021). Naised olid loonud parodeeriva sketši „Rannamaja“ osatäitjate Ada-Marie Nelke ja Seidi Voogre kohta ning tegid selles nalja Seidi surnud isa ja neiu psoriaasi (nahahaiguse) üle (Seidi Voogre..., 2021). Paljud televaatajad pidasid

saatejuhtide nalja inetuks ning kritiseerisid telesaate tegijaid ebaprofessionaalsuse eest (Seidi Voogre..., 2021). Lisaks televaatajatele võtsid sõna ka tuntud Eesti inimesed, suunamudija Kristina Suuroja pöördus sotsiaalmeedias TV3 poole väites, et lahkunud isikute üle nalja heitmine ei ole naljakas (Kivi, 2021), ning laulja Uudo Sepp loobus sama telesaate tulevase saatejuhi rollist (TV3 vabandab..., 2021). Telekanali eksimuse eest vabandasid nii TV3 loomejuht Urmas Eero Liiv kui TV3 Grupi (Eesti) tegevjuht Signe Suur (TV3 vabandab..., 2021).

Kolmas välismaine kaasus, mida Ronsoni raamatust kirjeldan, räägib Adria Richardsist, kes töötas ettevõttes nimega SendGrid, mille raames osales ta PyConi konverentsil (Brown, 2013). Nimetatud konverentsil istusid tema taga kaks meest, kes tegid seksistliku sisuga kommentaare ja nalju, mis naist häirisid (Ronson, 2015c). Oma pahameele väljendamiseks tegi Richards meestest pilti ja laadis selle üles Twitterisse koos kaebava pealkirjaga, kutsudes üles ürituse korraldajaid meestega rääkima (Brown, 2013). Selle tulemusena eemaldati mõlemad mehed ruumist ning hiljem selgus, et üks meestest vallandati lisaks oma töökohalt (Women in Tech..., 2013). Viimane uudis tekitas inimestes furoori ja kogus internetis palju tähelepanu, mille peale otsustas SendGrid, et lasevad Richardsi, teema algatanud naise, lahti (Women in Tech..., 2013). Lisaks töökohast ilma jäämisele sai Richards Twitteris rohke ahistamise ja ähvardamise osaliseks (Brown, 2013).

Richardsi juhtumiga oli sarnane 2020. aastal Eestis toimunud seik, kus skandaali sattus tuntud raadiohäääl Alari Kivisaar, kes kommenteeris Sky Plusi otsesaates Black Lives Matter (BLM) protestiliikumise algatanud George Floyd'i juhtumit (Täispikk lõik..., 2020). Kivisaar küsis, kas George Floyd'i näol oli tegemist pätiga ning spekuleeris selle üle, kas negriidsest rassist inimesed on oma olemuselt „pätimad“ kui teistest rassidest inimesed („Pealtnägija“ tõi..., 2020). Sellepeale reageeris tugevalt Eesti BLM liikumine eesotsas Katrina Raiendiga, kes lõi petitsiooni eesmärgiga raadiohäääl oma töökohalt vallandada („Pealtnägija“ tõi..., 2020). Raiendi petitsioonile kirjutasid alla umbes 2000 inimest (Täispikk lõik..., 2020). Kivisaar tundis, et tema suhtes tehakse ülekohtu ning kaebas petitsiooni algataja kohtusse, nõudes temalt 75 000 eurot hüvitist liialdamise ja alusetu laimamise eest („Pealtnägija“ tõi..., 2020). Kahte juhtumit ühendas see, et mõlema puhul tabas algset eksinute korralekutsujat tõsine tagajärg – Richardsi puhul töökohakaotus (Women in Tech..., 2013) ning Raiendi puhul valuraha nõue („Pealtnägija“ tõi..., 2020).

Samuti on Eesti maastikul televaatajate seas palju tuliseid diskussioone tekitanud telesaade „Su nägu kõlab tuttavalt“ (SNKT), mis on erinevate hooegade vältel toonud korduvalt lavale tuntuid Eesti inimesi etendamas mõnd kuulsat tumedanahalist artisti. Üheks neist olid aastal 2017 Hanna Martinson ja Getter Jaani, kes esitasid USA hip-hop grupi Salt-N-Pepa lauljannade tegelasosi (Pärna, 2017). Kuna mõlemad naised olid lasknud värvinud oma naha tumedaks, süüdistati neid *blackface*'is (Pärna, 2017). Getter Jaani Instagrami kontole postitatud pildi all võtsid sel teemal sõna sajad inimesed, nii välismaalt kui Eestist (Pärna, 2017). Üks kommenteerija ütles, et naiste teguviis oli „solvav ja rassistlik“, teine arvas, et see oli püüd olla relevantne (Pärna, 2017). Martinson vabandas etteaste eest kolm aastat hiljem sotsiaalmeedia vahendusel, kuna oma uue laulu välja andmise eel heitsid inimesed talle jätkuvalt ette, miks viimane kunagise ebaõnnestunud SNKT tüki eest vabandust palunud pole (Näosaates osalenud..., 2020).

2021. aasta lõpus pälvis suurt tähelepanu õiguskantsler ja laste ombudsman Ülle Madise, kes käis alaealise seksuaalse ahvatlemise katses süüdi mõistetud Peeter Helme raamatuesitlusel (Lind, 2021). Madise selgitas oma otsust esitlusele minna lausudes, et Helme sai vastava karistuse kohtult ning „tühistamiskultuuri“ läbi inimese täielik ühiskonnast välja tõrjumine võib antud olukorras kujuneda ohtlikuks ja ei ole õigusriigile omane (Tigasson, 2022). Sellele reageeris ajakirjanik Martin Laine (2022), kes arutles Madise „tühistamiskultuuri“ mõiste kasutamise üle sõnades, et see oli õiguskantsleri poolt demagoogiline võte, mis toimus justkui koeravilena, viies inimeste tähelepanu tegelikult probleemilt kõrvale, asetades selle laiemasse ühiskondlike moraalinormide konteksti.

Akadeemiliste tekstide autorid (Berghel, 2021; Sailofsky, 2021; Pereira de Sá ja Pereira Alberto, 2021; Veil ja Waymer, 2021) on samuti analüüsinud veebihäbistamisel põhinevaid kaasuseid ning kirjeldanud nii „tühistamiskultuuri“ positiivseid (Veil ja Waymer, 2021) ja negatiivseid aspekte (Berghel, 2021), kui ka tagajärgi (Sailofsky, 2021; Pereira de Sá ja Pereira Alberto, 2021). Berghel (2021) nägi „tühistamiskultuuri“ ohuna akadeemilisele mõttevabadusele põhjendades, et häbistamise ilmingud ei luba eksisteerida vähelevinud arvamustel, mis on akadeemilises kontekstis vajalikud. Berghel (2021) lisas, et tema hinnangul eraldab „tühistamiskultuur“ ühiskonna kahte eraldi leeri. Lisaks fenomeni üle arutlemisele uuris autor oma artiklis, kuidas on veebihäbistamine viimaste aastakümnete jooksul kõrghariduse valdkonnas muutunud (Berghel, 2021). Ta kirjeldas kuut kaasust, mille keskmes oli „tühistamise“ ilmingute avaldumine töökeskkonnas (Berghel, 2021). Üks nendest oli

näiteks New Yorgi Ülikooli meedia, kultuuri ja kommunikatsiooni õppejõud Mark Crispin Miller, kes palus oma õpilastel uurida, kas põhjendused, miks peab koroonaviiruse puhul maski kandma, on piisavalt adekvaatsed (Berghel, 2021). See tekitas õpilaste seas palju pahameelt ning nad võtsid ühiseks eesmärgiks kahjustada Milleri mainet, kuna õppejõud julges kahelda milleski, millesse paljud uskusid (Berghel, 2021).

Sailofsky (2021) kirjeldas oma artiklis vendade Leipsic'ide häbistamiskampaaniat, kui Twitterisse lekkisid kuvatõmmised hokimängijate omavahelisest vestlusest, milles mõlemad vennad rääkisid teiste hokimängijate elukaaslastest ja naistest üldiselt alavääristavalt ja lugupidamatul toonil. Autori eesmärk oli mõista, kuidas inimesed Leipsic'ide käitumisse suhtusid ning selleks analüüsis ta 969 juhtumil põhinevat Twitteri säutsu ning selgitas temaatilise kontentanalüüsi abil välja, et enamik säutsujatest suhtusid juhtunusse halvasti ning pidasid vendadele osaks saanud karistust (hokiklubidest vallandamist) õiglaseks (Sailofsky, 2021). Samas oli ka neid, kes ei mõistnud vendade käitumist hukka ja süüdistasid juhtunu tagajärgedes hoopis „tühistamiskultuuri“ (Sailofsky, 2021). Veebihäbistamise tagajärgede mõju sai tunda ka inglise laulja Morrissey, kelle kaasust Pereira de Sá ja Pereira Alberto (2021) analüüsisid. Morrissey kandis Ameerika telesaates „The Tonight Show“ esinedes paremäärmusliku ja vastuolulise partei For Britain logoga nõela, mis tekitas inimestes negatiivseid emotsioone, mida paljud ka Twitteris väljendasid (Pereira de Sá ja Pereira Alberto, 2021). Morrissey, kes on tuntud oma otsekoheuse poolest, küsis Twitteri kasutajatelt, miks ei ole neil sõnavabadust, mispeale sai ta tugeva hukkamõistu ja „tühistamise“ osaliseks (Pereira de Sá ja Pereira Alberto, 2021). Autorid analüüsisid säutse, mida Morrissey'le saadeti ning leidsid, et fännidel on võim otsustada selle üle, milline käitumine on nende iidoli poolt aktsepteeritav ja viimaste (negatiivne) reageerimine võib endaga kaasa tuua tõsiseid tagajärgi (Pereira de Sá ja Pereira Alberto, 2021). Morrissey puhul ulatusid tagajärjed selleni, et tema plaatide müügi lõpetas maailma vanim muusikapood Cardiff, laulja plakatid eemaldati Liverpooli rongijaamadest ning piletite müük tema šoudele langes (Pereira de Sá ja Pereira Alberto, 2021).

Veil ja Waymer (2021) nägid veebihäbistamise positiivse küljena, et seda saab kasutada inimeste ümber veenmiseks. Nad kirjeldasid Kentucky Ülikoolis toimunut, kui õpilased avaldasid rahulolematust kooli mälestussaali seinal oleva maali üle (Veil ja Waymer, 2021). Maalil oli kooli silmis nii ajalooline kui kultuuriline väärtus, kuid tudengite jaoks oli see rassistlik, kuna kujutas tumedanahalisi töölisi tubakapõllul ja mustanahalisi muusikuid

valgenahalistele tantsijatele mängimas (Veil ja Waymer, 2021). Õpilased üritasid maali „tühistada“ eesmärgiga, et aegunud väärtused tulevikku edasi ei kanduks (Veil ja Waymer, 2021). Vaatamata korduvatele protestidele püüdis ülikool maali seinal hoida nii kaua kui võimalik, kuid Black Lives Matter liikumise valguses nõustus direktor selle eemaldamisega öeldes, et kunstiteos vaid takistab olukorra paranemist (Veil ja Waymer, 2021).

Nii Eesti kui välismaistest kaasustest selgub, et kõigest üks kohatu nali võib hakata kiiresti levima ning jõuda suurema avalikkuseni, tuues endaga kaasa hulganisti kriitikat ja mainekahju. Avalik häbistamine võib toimuda mitmel põhjusel: nii valesti dekodeeritud naljade pärast (Ronson, 2015c; Seidi Voogre..., 2021) kui normide rikkumise eest (Pärna, 2017; Lind, 2021). Kirjeldatud artiklitest selgub, et häbistamiskampania osaks võib saada igäüks – nii tuntud avaliku elu tegelane (Pereira de Sá ja Pereira Alberto, 2021; Täispikk lõik..., 2020) kui mittetuntud inimene (Berghel, 2021; Brown, 2013). Üldjuhul vabandavad „tühistamiskultuuri“ kontekstis eksinud oma käitumise eest selleks, et olukorda leevendada (Dimitrova jt, 2013; TV3 vabandab..., 2021) ning nendele, kes ei vabanda, tuletatakse seda asjaolu veel aastaid hiljem meelde (Näosaates osalenud..., 2020).

1.5. Uurimisküsimused

Olen oma töös püstitanud kolm suuremat uurimisküsimust, mis aitavad välja selgitada, kuidas tajuvad noored veebihäbistamist kui sotsiaalset fenomeni ja millised on nende senised kokkupuuted sellega. Samuti soovin mõista, mida noored sotsiaalmeedia platvormidel levivast häbistamisest arvavad ja millist rolli mängib veebihäbistamine nende hinnangul ühiskonna toimimises. Lisaks on mu eesmärk teada saada, millised on noorte hinnangul veebihäbistamisega kaasnevad tagajärjed häbistamiskampania keskmes olnud inimeste jaoks.

1. Millised on sotsiaalmeediat aktiivselt kasutavate Eesti noorte varasemad kokkupuuted veebihäbistamisega?
2. Millised on sotsiaalmeediat aktiivselt kasutavate Eesti noorte jaoks veebihäbistamise kui tegevuse tajutud eesmärgid?
3. Millised on sotsiaalmeediat aktiivselt kasutavate Eesti teismeliste hinnangul veebihäbistamise tagajärjed häbistatute jaoks?

2. VALIM JA MEETOD

Järgnevas peatükis kirjeldan, millist uurimismeetodit ja valimit kasutasin käesoleva bakalaureusetöö empiirilises osas. Põhjendan, miks antud uurimismeetodi valisin, millistest kriteeriumitest lähtusin valimi moodustamisel ja kuidas valimini jõudsin. Seejärel kirjeldan üksikasjalikult, millist andmekogumismeetodit kasutasin ja miks ning selgitan, milliste meetodite abil saadud andmeid analüüsisin.

Kuna soovisin teada saada, millised on teismeliste hoiakud avaliku häbistamise ja „tühistamiskultuuri“ osas, siis kasutasin uuringu läbiviimiseks kvalitatiivset lähenemist, et mõista süvitsi uuritavate kogemusi ja arusaamu. Kvalitatiivne uurimisviis võimaldab koguda empiirilisi andmeid, mille abil saab uurida, kirjeldada ja tõlgendada uuringus osalejate isiklikke ja sotsiaalseid kogemusi ning seeläbi mõista nende maailmavaateid (Laherand, 2008). Kvalitatiivne sisuanalüüs on oma olemuselt täpne ning võimaldab näha analüüsivat materjali tervikuna (Braun ja Clarke, 2006). Teine eelis on, et see võimaldab analüüsida „ridade vahele peidetud“ informatsiooni ning aitab seeläbi paremini mõista intervjueeritava öeldut (Kalmus jt, 2015).

2.1. Valim

Otsustasin uuringus osalejate puhul kasutada sihipärast valimit, mille kohaselt on uuritavatele iseloomulikud konkreetsed kindlaksmääratud tunnused (Rämmer, 2014). Kuna uurin Eesti teismeliste sotsiaalmeediakasutajate hoiakuid seoses avaliku häbistamise ja „tühistamiskultuuriga“, siis oli minu jaoks oluline, et valimisse kuulujate puhul oleksid täidetud kolm peamist kriteeriumit:

- intervjueeritavad peaksid olema 15–18 aastat vanad. Noorukeid vanuses 10–19 eluaastat nimetatakse „teismelisteks“ ning selles eas toimub intensiivne füüsiline, kognitiivne ja psühhosotsiaalne areng (World Health Organization, i.a). Tulemusena areneb noore inimese loogiline mõtlemisvõime, paraneb arutlemisoskus ning suutlikkus teha ratsionaalseid otsuseid (World Health Organization, 2020). Lisaks hakkab selles eas välja kujunema inimese püsivam identiteet (Cherry, 2021) ning algab aktiivsem osalemine ühiskondlikus elus (Rideout ja Robb, 2018). Selleks, et valim ei

oleks liialt laialivalgub ning uuringutulemusi saaks esitleda võimalikult selgelt, valisin konkreetse vanusegrupi, milleks olid 15–18-aastased noored;

- intervjueeritavad peaksid olema aktiivsed sotsiaalmeediakasutajad, kuna „tühistamiskultuuri“ kohtab enim sotsiaalmeedia platvormidel (de Vries, 2015). 2020. aastal avaldatud EU Kids Online uuringust selgus, et 97% Eestis elavatest 9–17-aastastest noortest kasutavad internetti igapäevaselt (Smahel jt, 2020: 140). Sotsiaalmeediavõrgustike kasutamise puhul ilmnes, et mida kõrgem oli vanus, seda rohkem sotsiaalmeedias aega veedeti. Näiteks 15–16-aastaste seas oli neid, kes kasutasid sotsiaalmeediat igapäevaselt 84%, 12–14-aastaste seas 69% ja 9–11-aastaste seas 29% (Smahel jt, 2020: 30);
- intervjueeritavad peaksid kõnelema eesti keelt ning elama samuti Eestis.

Eelmainitud kriteeriumite täitmine oli viis, kuidas sain kindlaks teha, et valimis osalejad on inimesed, kes oskavad käesoleva uuringu kontekstis veebihäbistamise teemal kaasa rääkida ning järeldusi luua. Valimini jõudmiseks otsustasin kontakteeruda telefoni teel koolidega, paludes neil üleskutset uuringus osalemiseks õpilaste seas levitada. Lähtusin seisukohast, et kool on õpilaste ja nende vanemate jaoks usaldusväärne institutsioon (Bartlett jt, 2017), mille kaudu on sihtrühm kõige kompaktsemalt kättesaadav. Olin arvestanud, et minu suurim väljakutse selle värbamisstrateegia puhul võib seisneda koolide nõusse saamisenes üleskutset jagama (Bartlett jt, 2017). Koostasin esmalt värbamiskirja (vt Lisa 1) ning seejärel asusin koole valima. Seadsin endale kaks kriteeriumit, millest koolide valikul lähtusin. Esimene kriteerium oli, et iga kool asuks erinevas Eesti linnas – see võimaldas uurida nii väike- kui suurlinnades elavate noorte seisukohti. Ühtlasi tagas see selle, et valim oleks veidigi hajutatud ja mitte ühe elukoha põhine. Teine kriteerium oli, et valitud koolides käsitletaks meediaõpetust. Eeldasin, et nii on uuritavatel õpilastel keskmisest laiemad meediaalased teadmised ning seeläbi suurendatud huvi analüüsitaval teemal kaasa rääkida. Tagantjäre ei pea ma seda kõige olulisemaks kriteeriumiks, kuid töö valimi tunnuste määratlemisel puudus mul sissevaade.

Valimi jaotasin vanuse põhjal gruppidesse ning jälgisin, et ühes grupis oleks vanuselt lähestikku asetsevad inimesed. Esimene grupp koosnes 15–16-aastastest, teine grupp 16–17-aastastest ja kolmas 17–18-aastastest noortest (vt Tabel 1). 14. veebruaril helistasin kolme kooli: esimene kool, kus soovisin intervjuud teha 15–16-aastaste õpilastega, asus Tallinnas; teine kool, kus soovisin intervjuud teha 16–17-aastaste õpilastega, asus Tartumaal ja kolmas kool, kus soovisin intervjuud teha 17–18-aastaste õpilastega, asus Tartus. Kontakteerusin

koolitöötajatega, kes õpilastega otseselt seotud olid (nt klassijuhatajad, meediaainete õpetajad jne) ning peale telefonitsi suhtlemist edastasin nende meilile värbamiskirja, mida palusin õpilastega jagada. Kolme nädala jooksul edastasid koolitöötajad mulle nende õpilaste nimed, kes uuringus osalemisest huvitatud olid. Seejärel, et uuritavatega suhtlemine oleks hõlpsam, moodustasin iga fookusgrupi osalistega Facebookis eraldi grupivestlused, kus nendega ühendust võtsin, et üheskoos sobiv intervjuu aeg leida. Samuti saatsin õpilastele, kes olid alaealised, enne intervjuu toimumist teavituskirja (vt Lisa 2), mille palusin neil oma vanematele edastada, et viimaseid uuringu toimumisest informeerida. Esimene ja teine fookusgrupi intervjuu toimusid 11. märtsil ning kolmas fookusgrupi intervjuu 16. märtsil.

Tabel 1. Uuritavate arvuline, vanuseline ja sooline jaotus fookusgruppide lõikes

	1. fookusgrupp	2. fookusgrupp	3. fookusgrupp
Osaliste arv	5	4	5
Vanusevahemik	16–17	17–18	15–16
Sooline jaotus	5 naissoost isikut	3 nais- ja 1 meessoost isik	4 nais- ja 1 meessoost isik

Selleks, et tagada uuringus osalejatele neile lubatud anonüümsus, lõin igale osalejale koodi tema soo, vanuse ja elukoha põhjal (vt Tabel 2). Tähistasin meessoost osalejad tähega „M“ ja naissoost osalejad tähega „N“. Lisasin igale intervjuueeritavale n-ö järjekorranumbri ning selle, millisesse vanusevahemikku ta kuulus ja kus ta elas. Näiteks koodist M1_17–18_Tartu saame välja lugeda, et intervjuueeritava näol oli tegemist meessoost isikuga, kes kuulus vanusegruppi 17–18 eluaastat ja elas Tartus.

Tabel 2. Ülevaade valimisse kuulunud teismelistest

Kood	Sugu	Vanusevahemik	Elukoht
N1_16–17_Tartumaa	Naissoost	16–17	Tartumaa
N2_16–17_Tartumaa	Naissoost	16–17	Tartumaa
N3_16–17_Tartumaa	Naissoost	16–17	Tartumaa

N4_16–17_Tartumaa	Naissoost	16–17	Tartumaa
N5_16–17_Tartumaa	Naissoost	16–17	Tartumaa
N6_17–18_Tartu	Naissoost	17–18	Tartu
N7_17–18_Tartu	Naissoost	17–18	Tartu
N8_17–18_Tartu	Naissoost	17–18	Tartu
M1_17–18_Tartu	Meessoost	17–18	Tartu
N9_15–16_Tallinn	Naissoost	15–16	Tallinn
N10_15–16_Tallinn	Naissoost	15–16	Tallinn
N11_15–16_Tallinn	Naissoost	15–16	Tallinn
N12_15–16_Tallinn	Naissoost	15–16	Tallinn
M2_15–16_Tallinn	Meessoost	15–16	Tallinn

Kokku osales kolme fookusgrupi intervjuu peale 14 inimest, 12 nendest olid naissoost ja 2 meessoost. Valimi puhul ilmses asjaolu, et uuritavate sooline jaotus ei olnud tasakaalus ning meessoost osalejaid oli naissoost osalejatega võrreldes vähem. Põhjuseid selle taga, miks meessoost inimesi võib raskem olla uuringutesse saada võib olla mitmeid, näiteks huvi puudumine, ajalised takistused või uuringu kriteeriumite mittesobivus (Markanday jt, 2013).

2.2. Andmekogumismeetod

Andmekogumismeetodina kasutasin fookusgrupi intervjuusid, mis annavad intervjueeritavatele võimaluse oma arvamusi ja kogemusi kirjeldada, selgitada ning seisukohti vajadusel täpsustada (Kalmus jt, 2015). Samal ajal on uurijal võimalik vestlust suunata ning kanda hoolt selle eest, et intervjuu püsiks fookuses (Virkus, 2016). Lisaks ärgitab fookusgrupp intervjueeritavate omavahelist suhtlust (Laherand, 2008) ning loob soodsa pinnase diskussiooni tekkeks (Kalmus jt, 2015). Noored saavad üksteisega kaasa mõelda, kaaslaste

mõtetega nõustuda või mitte nõustuda ning see võimaldab teha järeldusi vanusegrupis levinud ühiste arusaamade osas (Chen, 2012).

Esmalt koostas in uurimisteemast ja -küsimustest lähtuva intervjuukava (vt Lisa 3) ning viisin läbi kolm poolstruktureeritud rühmaintervjuud. Poolstruktureeritud intervjuu kasuks otsustasin seetõttu, kuna see võimaldab mul kinni pidada varasemalt koostatud intervjuukavast ning vajadusel kalduda sellest kõrvale, kui on vaja küsida lisainformatsiooni (Kalmus jt, 2015). Kahes fookusgrupis olid kohal kõik osalejad, kuid kolmanda fookusgrupi puhul teatas mulle üks osaleja vahetult enne intervjuu algust, et oli haigestunud. Püüdsin leida kedagi tema asemele, kuid kuna etteteatamise aeg oli liiga lühike, ei õnnestunud mul uut osalejat leida. Fookusgrupi intervjuud kestsid kokku keskmiselt 1 tund ja 10 minutit. Kuna epidemioloogiline olukord seda lubas, viisin intervjuud läbi koolides kohapeal.

Esmalt küsisin uuritavatelt luba intervjuu salvestada. Kasutasin intervjuu salvestamiseks samaaegselt nii nutitelefonit kui sülearvutit. Kasutasin kahte seadet juhuks, et olukorras, kui üks seade peaks keset intervjuud töötamise lõpetama, siis ei lähe salvestatud materjal kaotsi. Enne intervjuuküsimuste juurde asumist palusin õpilastel täita kirjaliku nõusoleku vormi (vt Lisa 4), millega nad kinnitasid, et on intervjuust osa võtnud ja on teadlikud sellest, mille jaoks andmeid edaspidi kasutan. Intervjuukava koosnes sissejuhatausest, soojendusküsimustest (näiteks „Millistel sotsiaalmeedia platvormidel teil praegu kasutaja on?“; „Millist sotsiaalmeedia platvormi kasutate te kõige enam?“), põhiküsimustest, mis olid lähtuvalt uurimisküsimustest jaotatud temaatilistesse plokkidesse (näiteks „Milliseid emotsioone „tühistamise“ nägemine tekitab?“; „Mis on teie arvates „tühistamiskultuuri“ ja „tühistamise“ eesmärk?“, „Millised on teie arvates peamised „tühistamise“ tagajärjed?“) ning kokkuvõtivatest küsimustest (näiteks „Mida sooviksite veel lisada selle teemaga seoses, mille kohta ma ei küsinud?“).

Intervjuukavas oli kokku 29 küsimust ning intervjuude jooksul olin valmis küsima intervjuueeritavate käest nende vastustest lähtuvalt lisaküsimusi. Küsisin nii avatud küsimusi, et uuritavad saaksid intervjuuküsimustele vastates ise võimalikult palju oma sõnadega selgitada ja oma seisukohti kirjeldada (Beilmann, 2020), kui ka suletud küsimusi, et osalejad saaksid anda konkreetseid vastuseid või vajadusel enda öeldut täpsustada (Lepik jt, 2014). Kasutasin ka mitut projektiivtehnika nagu sõnaliste assotsiatsioonide loomine, seoste leidmine mõistetega (nt „tühistamiskultuuri“ seostamine Aimre (2013: 93) nimetatud normidega) ja lugude jutustamine (nt kirjeldades Lindsey Stone'i ja Justin Trudeau „tühistamise“ kaasuseid)

(Vihalemm, 2014) eesmärgiga panna noori rohkem kaasa mõtlema ja seeläbi koguda neilt hinnanguid meetodiliselt mitmekülgsemalt.

2.3. Andmeanalüüsi meetod

Andmete analüüsimiseks kasutasin formaliseerimata tekstianalüüsi meetodit, milleks on temaatiline sisuanalüüs (Braun ja Clarke, 2006). Kvalitatiivse temaatilise sisuanalüüsi eelis on, et see võimaldab pöörata rohkem tähelepanu n-ö peidetud tähendustele, mis andmeid analüüsides esmapilgul silma ei hakka (Flick, 2009). Andmete analüüsimiseks kasutasin spetsiaalselt kvalitatiivsete uuringute jaoks loodud tarkvara nimega MAXQDA. Programmi kasutamisel on mitmeid eeliseid, näiteks soosib see väiksemat ajakulu (García-Horta ja Guerra Ramos, 2009) ja aitab koostada koodipuud, mis muudab andmeanalüüsi protsessi uurija jaoks lihtsamaks ja mugavamaks. Esmalt andsin intervjuude helisalvestitele tekstilise kuju transkribeerides need (Laherand, 2008). Lisasin transkriptsioonile juurde märkmed kantsulgudes, kui intervjuueeritav kasutas vastamisel näiteks mitteverbaalset suhtlust ehk pööritas silmi, muigas või rääkis millestki sarkastilisel moel, kuna see aitas mul uuritava öeldut paremini mõista. Lisasin transkriptsioonide failid programmi ja alustuseks lugesin nad mitu korda süvenenult läbi, püüdes mõista nende struktuurilist ülesehitust ja moodustades oma peas esimesed põhikategooriad ja koodid.

Selleks, et tagada võimalikult süvendatud ja põhjalik ülevaade selgunud tulemustest, kasutasin analüüsitehnikana nii horisontaalset ehk juhtumiülest kui vertikaalset ehk juhtumipõhist analüüsi. Nende tehnikate kasutamine võimaldas mul analüüsida kõigi kolme intervjuude tulemusi ühtse tervikuna ning samal ajal vaadelda iga intervjuud eraldiseisvana (Kalmus jt, 2015). Lisaks sain ma uuringus osalejate vastuseid võrrelda korraga ühe intervjuu või kõigi kolme intervjuu lõikes ning teha seda nii küsimuste kui temade kaupa (Kalmus jt, 2015). Kuna juhtumiülene analüüs võimaldab luua üldistusi ning juhtumipõhine analüüs keskendub konkreetse teksti avamisele, siis nende kombineerimine aitas mul tulemusi tõlgendada süvitsi ja viimaste põhjal luua võimalikult täpseid järeldusi (Kalmus jt, 2015).

Temaatilisele sisuanalüüsile kohaselt lahutasin teksti osadeks ja kodeerisin selle lause-lausel (Laherand, 2008) eesmärgiga sisu paremini mõista. Kasutasin induktiivselt deduktiivset kodeerimist ehk tuletasin koodid nii olemasolevast teoreetilisest materjalist kui saadud

andmetest (Laherand, 2008). Kasutasin suuremas osas avatud koode, mis pärinesid intervjuude tekstidest (Linno, i.a), näiteks „tühistajad“, „tühistatuks“ saajad“, „positiivsed aspektid“ ja „negatiivsed aspektid“. Avatud koodide seas oli ka *in vivo* koode, mis olid loodud võimalikult tekstilähedaselt (Kalmus jt, 2015), näiteks „*cross-platform* levik“. Selle tulemusena tekkis kokku üle mitmekümne koodi, mille telgkodeerimise käigus eraldasin kategooriatesse (Linno, i.a). Moodustatud kategooriad kandsid näiteks nimesid nagu: „hinnang terminile“, „olemus“, ja „tagajärjed“. Telgkodeerimise peamine eesmärk on tekkinud andmekillud omavahel ühendada (Simmons, 2017). Viimase sammuna ühendasin sarnased kategooriad suurematesse gruppidesse ehk tuumkategooriatesse ning tähistasin need üldistava nimetusega (Simmons, 2017) – „teadlikkus“, „tühistamise“ toimumiskoht“, „tühistamise“ mõtestamine“ ja „peale „tühistamist“. Loodud koodide ja kategooriate põhjal koostasid koodipuu (vt Lisa 5).

3. TULEMUSED

Selles peatükis kirjeldan fookusgrupi intervjuudest saadud olulisemaid tulemusi. Kuna peatükis sisalduvad alapeatükid lähtuvad püstitatud uurimisküsimustest, siis esimeses alapeatükis kirjeldan noorte varasemaid kokkupuuteid avaliku häbistamisega sotsiaalmeedias, nende suhtumist fenomeni puhul kasutuselolevatesse terminitesse ja avaliku häbistamise nägemisega kaasnevaid reaktsioone ja emotsioone. Teises alapeatükis annan ülevaate, mida noored „tühistamiskultuurist“ arvavad ning kes on nende hinnangul peamised „tühistajad“ ja „tühistatuks“ sajad. Kolmandas alapeatükis selgitan, millised on noorte hinnangul peamised veebihäbistamisest tulenevad tagajärjed häbistatutele ning kuidas oleks nende arvates õige pärast „tühistatuks“ saamist käituda. Lisaks toon välja noorte seisukohad sotsiaalse fenomeni püsijäämise osas ning võimalikud lahendused, kuidas nende hinnangul häbistamist ühiskonnas vähendada saab.

3.1. Varasemad kokkupuuted veebihäbistamisega

Kuna käesolev bakalaureusetöö keskendub suuremal määral „tühistamiskultuurile“, oli oluline esmalt teada saada, kas Eesti noored on üldse analüüsitava nähtusest teadlikud. Selgus, et kõik uuringus osalejatest teadsid, mis „tühistamiskultuur“ on ning kirjeldasid kokku viit erinevat kaasuse tüüpi, mis veebihäbistamise puhul ilmnevad:

- häbistamine selgete sotsiaalsete normide rikkumise eest;
- häbistamine minevikus aset leidnud sündmuste tõttu;
- häbistamine isiklike kasude realiseerimiseks (nt tähelepanu saamiseks);
- häbistamine pahatahtlikel eesmärkidel (nt mainekahju tekitamiseks);
- häbistamine ühiskondliku elu suunamiseks.

Noored olid veebihäbistamisest kuulnud erinevatel sotsiaalmeedia platvormidel nagu YouTube ja Instagram ning lugenud selle kohta ka ajakirjanduslikest artiklitest. Samuti toodi välja asjaolu, et info kellegi „tühistamise“ kohta levib platvormidesiseselt ja ühel platvormil olles on võimalik kursis olla sellega, keda teistel platvormidel parasjagu „tühistatakse“.

N6_17–18_Tartu: „No see on väga nagu cross-platform, et ma kuulen YouTube’ist mingi Twitteri draama kohta ja siis ma tean, et Twitteris kedagi „tühistatakse“ ja midagi sellist. Aga peamiselt siis ikkagi YouTube’ist.“

Nagu eelnevas lõigus mainisin, on noored peamiselt veebihäbistamisega kursis sotsiaalmeedia tõttu. Kõik vastanud olid üksmeelel, et peamine platvorm, kus „tühistamist“ kõige rohkem kohata võib on TikTok. Peale TikToki toodi välja ka Twitterit, YouTube’i ja Tellonymi. TikToki puhul toodi peamiseks põhjuseks asjaolu, et kasutajad ei saa kontrollida sisu, mis nende ajajoonetele tuleb. Ühtlasi on enamike videote autoriks võõrad inimesed, mille tõttu on nende postituste all olevatesse avalikesse kommentaariumitesse lihtsam negatiivseid kommentaare jätta või seal nende üle nalja heita. Samuti on TikToki videote kõrval otseteenupp, mis võimaldab ilma suurema vaevata videot teistele suhtlusvõrgustikele ja seeläbi rohkemate inimestega jagada. Tellonymi puhul muutis platvormi „tühistamisele“ sobivaks asjaolu, et sealsed kasutajad saavad olla anonüümsed ning Twitteri osas toodi põhjusena välja platvormile omast sõnalimiiti, mis on häbistajate jaoks soodne, kuna ei paku neile võimalust oma seisukohti selgitada.

N6_17–18_Tartu: „Ilmselt see sõnalimiit. Et sul on võimalus väga vähe öelda. Et kui see oli kunagi selline lõbusate mõtete ütlemise koht. Näiteks kui mõni koomik tegi 10 aastat tagasi mõne lolli nalja, siis täna enam ei oleks see sobilik või noh aktsepteeritav. Et su ainus võimalus ongi öelda, et ta tegi valesti ja ta on nüüd „cancelled“, sest sul lihtsalt isegi ei ole rohkem sõnalimiiti, et pikemalt selgitama hakata.“

Oma varasematele kokkupuudetele tuginedes oli noorte hinnangul häbistatute näol tegemist peamiselt avaliku elu tegelastega. Enim toodi välja kaasuseid, kus avaliku elu tegelasi „tühistati“ sotsiaalsete normide rikkumise eest. Näiteks tõid noored välja Shane Dawsoni häbistamiskampaaniat, kus meest süüdistati *blackface*’i tegemises ja alaealiste üle nalja heitmises. Samuti kirjeldati Amber Heardi ja Johnny Deppi juhtumit, kui naine avalikustas pildi enda kehal olevatest sinikatest, mistõttu „tühistati“ tema näitlejast elukaaslane lähisuhtevägivalla pärast. Üks intervjuueritav tõi välja olukorra, kus nägi YouTube’is videot, mille loojat parasjagu kommentaariumis „tühistati“, kuna viimane filmis ennast kilpkonna söömas. Intervjuueritav tunnistas, et liitus tol hetkel ise samuti häbistajatega.

N5_16–17_Tartumaa: „Ää, ütleme nii, et ma ükskord sattusin YouTube'is peale videole, kus oli üks Hiina päritolu naisterahvas, kes oli ostnud endale mukbang'iks... või noh, see on see söömise video, kus teised salvestavad ennast, et... oli ostnud elusa kilpkonna ja oli keetnud ta elusast peast ära. Ja et siis paljud inimesed olid sinna alla kommentaari jätnud, mina kaasaarvatud [naerab] sellepärast, et minu jaoks on kilpkonnad väga armsad loomad ja elusast peast niimoodi kilpkonna keetmine ei ole ikkagi okei.“

Mis puudutab avalikule häbistamisele reageerimist, siis selle osas läksid noorte arvamused lahku. Ühed ütlesid, et nad otseselt häbistajatega ei liitu ja negatiivseid kommentaare ei jäta, kuid on jaganud erinevaid postitusi ja pannud „meeldib“ nendele kommentaaridele, millega oma isiklikust seisukohast nõustuvad. Küll aga oli intervjuueeritavate seas suurem osa neid, kes ütlesid, et ei reageeri kuidagi häbistamist nähes. Põhjuseid oli mitu: noored arvasid, et riskivad niimoodi endast ebapädeva mulje jätmisega, kui võtavad sõna teemal, millest nad piisavalt ei tea ning tõid välja asjaolu, et kommenteerides on oht hoopis ise „tühistatuks“ saada. Kõige enam levinud veendumus noorte seas oli, et nad ei muuda sellega midagi.

N6_17–18_Tartu: „...tavaliselt, kui ma näen mingit postitust, kus keegi on „cancel'datud“, siis ma vaatan kommentaare ja kui ma leian selle, kes keegi minuga nõustub, siis tavaliselt on sellel kommentaaril juba mitu tuhat like'i ja ma arvan, et minu arvamus on seal ka ikkagi juba esindatud. Nii et ma ei hakka oma null jälgijaskonnaga veel lisaks kommenteerima. See läheb sinna niikuinii kõige viimaseks ja keegi raudselt ei näe seda.“

Noorte seisukohad häbistamiskampaaniatele reageerimise osas muutusid, kui häbistatu näol oleks tegemist neile tuttava või lähedase inimesega nagu sõber või mõni pereliige. Noored väitsid, et tuttavaid inimesi usaldaksid nad rohkem ning enne isiklike seisukohtade moodustamist uuriksid nad toimuva kohta põhjalikumalt järele ja räägiksid omakorda tuttavaga, keda parasjagu „tühistatakse“, et mõista viimase nägemust olukorrast ja saada niimoodi tervest olukorrast parem ülevaade.

N7_17–18_Tartu: „Jah, ma olen samal seisukohal, et kui ta on näiteks mu lähedane inimene, siis ma olen tema jaoks olemas. Et ma olen seal hästi-hästi aktiivselt sees. Aga

kui see ongi nagu mingi uudis, mis kuskil levib internetiavarustes või sotsiaalmeedias, et siis ma nagu üldiselt lasen selle endast mööda.“

Noortes tekitas „tühistamise“ nägemine erinevaid emotsioone, need jagunesid kolmeks. Üks osa uuritavatest tunnistas, et tunnevad rahulolu ning „tühistamine“ on õiglane ja aus, kuna nii saab inimene oma karistuse ja ebasobiv sisu eemaldatakse. Teine osa noortest sõnas, et nendes tekkisid eelkõige negatiivsed emotsioonid nagu vastikustunne, kurbus ja viha. Kolmas osa, mille hulka kuulusid enamik vastanutest, olid seisukohal, et nende jaoks „tühistamine“ ühtegi emotsiooni ei tekita ning viimast nähes liigutakse lihtsalt edasi.

N12_15–16_Tallinn: „Seda infoküllust on nii palju, et ma lihtsalt ei pööra tähelepanu sellele enam. Et igal pool on nii palju seda hate'i ja armastust. Et lõpuks ei koti enam.“

Analüüsivast sotsiaalsest nähtusest rääkimiseks on loodud mitmeid nimetusi. Eesti keeles on kasutusele võetud mõiste „tühistamiskultuur“ ja ingliskeelse auditooriumi seas on kõige enam levinud termin „cancel culture“. Peaaegu kõik intervjuueeritavad ütlesid, et on varasemalt rohkem kokku puutunud ingliskeelse terminiga. Noorte arvates on mõlemad nimetused negatiivse kõlaga, kuid kuna eestikeelne mõiste on otsetõlgitud inglise keelest, siis ei pruugi see kõigi jaoks üheselt arusaadav olla, eriti vanemate inimeste jaoks. Alternatiivse mõistena pakuti välja terminit „mahategemiskultuur“. Lisaks olid noored seisukohal, et eestikeelne mõiste „tühistamiskultuur“ kõlab karmimalt kui ingliskeelne nimetus „cancel culture“.

N6_17–18_Tartu: „Ma arvan tegelikult, et „tühistamine“ on nagu hea sõna. Et sa „tühistad“ kellegi. Et teed ta nagu olematuks. Noh, et sa tegid midagi nii halba, et sa oled nüüd olematu selles mõttes.“

Seega, uuritavad Eesti teismeeas sotsiaalmeediakasutajad on varasemalt veebihäbitamisega kokku puutunud ning mõistavad, mis see oma olemuselt on. Noored kinnitavad teорияosas nimetatud asjaolu, et „tühistamiskultuur“ leiab aset sotsiaalmeedias ning põhjendavad, et sotsiaalmeedias on postitustele võimalik lihtsasti vastata ja neid edasi jagada. Noored ise sotsiaalsele sanktsioneerimisele ei reageeri, olles seisukohal, et see ei too kummalegi osapoolele kasu.

3.2. Veebihäbistamise tajutud eesmärgid

Selleks, et vastata küsimusele, miks on veebihäbistamine ühiskonnas niivõrd levinud, tuleks esmalt mõista, mida üritavad inimesed seda tehes saavutada ehk mis on veebihäbistamise eesmärk. Noored tõid välja viis peamist veebihäbistamise eesmärki: tähelepanu saamine; edukatele inimestele mainekahju tekitamine; ühiskonnas üksmeelsuse kasvatamine. Neljandaks on see teismeliste hinnangul viis, kuidas inimesed, kelle arvamused ei ühti ühiskonnas domineerivate seisukohtadega, saavad tunda, et ka nende seisukohad on sotsiaalses elus esindatud. Viiendaks saab veebihäbistamise abil näidata inimestele, milline käitumine on ühiskonnas vale ning seeläbi teha kindlaks, et eksinu käitumine enam ei korduks.

M1_17–18_Tartu: „See on minu arust küllaltki palju nagu ühiskondlike moraalide sätestamine. Juba see asi, et mis on õige ja vale, on muutunud nagu väga relatiivseks. Ja see, mis on õige, mis on vale on paljude inimeste puhul nagu väga erinev. Ja seda tahetaksegi... nagu osad tahavad ühte asja... öelda et tegelt on nii ja siis teised tahavad teist moodi. Ja see võib-olla ongi oma platvormi ühiskonnale nagu peale panemine või siis selle, mis on moraalselt õige, mis on vale.“

Selleks, et mõista, kuidas noored „tühistamiskultuuri“ defineerivad, toetusin teoorias osas kirjeldatud Aimre (2013: 93) normide jaotusele ja palusin noortel valida need normid, mis on nende hinnangul iseloomulikud „tühistamisele“. Kõige enam osutusid noorte seas valituks *norm-keeld* ja *norm-ergutus*. Need annavad vastavalt mõista, milline käitumine on ühiskonnas vale ja vajadusel toovad konkreetsete ühiskonnaliikmete käitumist välja samal ajal normi täitmist heaks kiites.

N8_17–18_Tartu: „A [norm-reegli] puhul ma tunnen just, et see suunamine natukene kriibib mind. Et nüüd kui keegi midagi halvasti tegi, siis me peame kõik arvama, et see on halb. Ma ei usu, et igas olukorras peaks ühiskonda suunama mingile arvamusele. See on ikkagi individuaalne teema. Aga selles suhtes, et see pigem annaks aimu grupi ja ühiskonnaliikmete kuidagi mingist toimimisest.“

Kõik noored olid ühel meelel, et tänapäevases ühiskonnas domineerib desintegriivne häbistamine (Braithwaite, 1989: 55). See tähendab, et inimesed on nõus lõpuni välja minema

ja eksinu sotsiaalsest elust täielikult välja heitma selleks, et teha viimasele selgeks, milliste ühiskondlike normide vastu ta eksis.

Häbistajad, kellel on suur soov teisele inimesele mainekahju tekitada, võivad sotsiaalmeedias minna isegi niivõrd kaugele, et hakkavad valetama ja valede tarbeks andmeid võltsima. Noored nentisid, et sotsiaalmeedias kipub info kiiresti levima ning väljub tihti kontrolli alt. Seega on nende hinnangul tavaline, et inimesed hakkavad sündmusi lavastama eesmärgiga muuta oma vale usutavamaks ja seeläbi külvavad mõne konkreetse inimese vastu veelgi rohkem viha. On olukordi, kus ühe inimese loodud valega liituvad ka teised kasutajad, eesmärgiga õõnestada kellegi mainet täielikult.

N10_15–16_Tallinn: „...et Markus Sinivee, üks kutt TikTokis ja siis mingi teine inimene, kes oli teinud nii-öelda vale-conversation'i TikTokis. Umbes nagu Markus oleks mingite väikeste tüdrukutega rääkima läinud ja pilte küsinud või midagi ja siis see pandi nagu TikToki ülesse. Ja see läks aina suuremaks seal, et aina rohkem inimesi hakkasid neid Markusega conversation'e fake'ima.“

Sündmuste lavastamine on eriti populaarseks osutunud näiteks omavahel vaenutsevate juutuuberite seas, kes soovivad endale võimalikult palju poolehoidjaid koguda ning saada suurel hulgal vaatamisi eesmärgiga rohkem raha teenida. Marwick ja Boyd (2014: 1187) on nimetanud sellist performatiivset konflikti, mis leiab aset avalikkuses (nt sotsiaalmeedias) ja kaasab ka publiku, „*drama*’ks“ ehk draama tekitamiseks. Tihti tuleb tõde päevavalgele ja selgub, et tegemist oli näitemänguga alles mitu aastat hiljem. See on ka põhjus, miks noored on muutunud kriitilisemaks selle suhtes, mis eesmärkidel mõni postitus tehtud on ja tarbivad sotsiaalmeedias esinevat sisu teadlikumalt. Näiteks üritatakse enda jaoks lahti mõtestada sisulooja motiive ning tõsiselt võetakse juhtunut alles siis, kuid seda kajastab mõni usaldusväärne allikas, näiteks uudisteportaal. Samuti usuvad noored rohkem neid sisuloojaid, kellel on tugevam tõestusmaterjal.

N8_17–18_Tartu: „Nagu tahaks öelda, et ma usuks seda, kellel rohkem kuidagi tõestust on, nagu spetsialistide või juriidiliste isikute andmeid või fakte. Et siis noh, nagu jälle ma räägin sellest Sienna asjast, et siis Sienna tegigi hiljuti video, kus ta võttis mingi kolm advokaati juurde ja rääkisid kõik videod, mis tema vastu olid, lahti. Et see tekitab minus kuidagi turvatunnet.“

Valedega manipuleerimine on noorte sõnul üks peamine veebihäbistamisele omane negatiivne aspekt. Samuti kaasneb noorte hinnangul häbistamisega veel palju halba – see lõhestab ühiskonda ja sellest tulenevad tagajärjed võivad olla nii tugevad, et rikuvad inimeste elusid. Teismeliste arvates on veebihäbistamine üleüldse mõtlematu tegevus, kuna inimesed teevad seda liiga kergekäeliselt ja fakte kontrollimata.

M1_17–18_Tartu: „Jah, et ongi see, et valedega saab väga hästi, tegelikult halvasti, manipuleerida. Et viia ühiskonda sellisele teele, et inimesed lähevadki radikaalseks. Ja siis ütleme, sellised, võibolla organisatsioonid või mõned inimesed saavad enda agendat läbi viia ja selle käigus ühiskonnas väga palju kahju teha.“

Noored tunnistavad, et sotsiaalmeedias on võimatu kõigile meele järele olla, kuna soovi korral on inimestel alati võimalik leida midagi, mis on valesti ja „tühistamist“ väärt. Eriti raskendab asjaolu see, et tänapäeva ühiskonnas kehtivad normid on pidevas muutumises ja raske on järke pidada, millisel ajahetkel on mingi käitumisviis aktsepteeritav ja millisel mitte. Teismeliste sõnul elavad tänases ühiskonnas inimesed sisult kahte erinevat elu – üks on päriselu ja teine on sotsiaalmeedias toimuv elu.

N12_15–16_Tallinn: „...internet on lihtsalt nii tähtsale kohale tõusnud ja kõigil on nagu kaks elu. Et üks on reaalne elu, kus öeldakse palju vähem sulle asju ja kõike. Ja siis internetis öeldakse sulle reaalselt kõike. Sa teed kõike valesti, ütled kõike valesti. Igat asja dikteeritakse sulle ette.“

Siiski ei ole teismeliste arvates „tühistamiskultuur“ üdini halb ning peidab endas võimalusi ühiskonna paremaks muutmiseks. Nende hinnangul on see hea viis, kuidas negatiivseid asju päevavalgele tuua ja seeläbi inimesi vastutusele võtta. Samuti on „tühistatuks“ saamine hea õppetund, mis võib inimest muuta vaimselt tugevamaks. Ühtlasi saab veebihäbistamisega suunata ühiskonnas kehtivaid moraalinorme ja seada ette, mil viisil on eetiline käituda. Lisaks loevad teismelised positiivseks aspektiks seda, et häbistamiskampaaniad panevad inimesi oma vigu tunnistama ja vajadusel vabandama ning eelkõige panevad need inimesi mõistma, et igalühel on oma arvamus, mida tuleb teistel austada.

N7_17–18_Tartu: „...see mis on vale ja mis on õige, on tänapäeval väga relatiivseks muutunud. Ma arvan, et tuleb ikkagi nagu mõista, et erinevate maailmavaadetega inimesed eksisteerivad. Et me ei saa öelda, et konservatiivid on vale arvamusega või et liberaalid on õige arvamusega. Et me lihtsalt saame valida selle arvamuse, mis meile sobib. Ja siis me peame laskma ja austama teiste arvamust ka ikkagi. Võibolla sellest küljest „tühistamiskultuur“ tekitabki seda jäädavust, et sa ei lähe mõnikord liiga kaugemale.“

Noorte hinnangul ei ole „tühistamiskultuur“ valiv ja „tühistatuks“ võib saada igäüks, ka „tühistaja“ ise. Nende sõnul peab inimene sotsiaalmeediaga liitudes arvestama, et iga tema postitus jääb internetiavarustesse igaveseks ja viimaseid võidakse tulevikus tema vastu kasutada. Siiski on tõenäosus „tühistatuks“ saada mõnevõrra suurem vähemuste (näiteks tumedanahalised või LGBT-kogukonna liikmed) ning nende inimeste puhul, kes on poliitiliselt aktiivsed ja agaramad oma arvamust avalikkuse ees jagama. Samuti avaliku elu tegelaste puhul. Küll aga arvasid teismelised, et avaliku elu tegelasi on raskem täielikult „tühistada“ kui tavainimesi, sest nende toetajaskond on oluliselt suurem.

N2_16–17_Tartumaa: „No kindlasti kuulsuseid on nagu raskem, sest sa pead ikka nagu väga veenev olema ja panna teisi uskuma, et nii on. Neil on ikka toetajaid ja aitajaid nii palju rohkem ja nagu nii lihtsalt ei kao neil see raha ja tuntus ka ära. Neil on nii palju võimalusi selle jaoks, kaebavad näiteks kohtusse või midagi sellist. Kui sa oled tavainimene, siis on lihtsam, sest teised ei tea nii palju sellest ja usuvad selle „tühistaja“ juttu.“

Peamisteks häbistajateks on teismeliste hinnangul noored inimesed. Lisaks nentisid nad, et häbistajate hulka kuuluvad ka avaliku elu tegelased. Põhjuseid, miks eelmainitud grupid häbistavad, võib noorte arvates olla mitmeid, näiteks kadedus, erinevused maailmavaadetes ja tekkinud eelarvamused, mis on tingitud ajaloolisest vihast. Olulisima põhjusena toovad noored välja generatsioonidevahelist erinevust.

N3_16–17_Tartumaa: „See on mingil määral ka see, et on erinevus põlvkondade vahel. Et kui mõni vanem põlvkond teeb midagi, siis nooremad ei pruugi sellest aru saada ja siis on see, et tekivad lahkavõtted selles alati. Ja siis tulevad need nooremad, kes

hakkavad hullult tembeldama maha seda ja siis tegelt on see, et ta ei teinud otseselt midagi valesti, lihtsalt nooremad ei saa sellest alati aru.“

Teismeliste arvates on häbistamiskampaaniate elluviijatel ehk noortel oluline roll häbistamise püsimajäämise osas. Teismelised ei olnud optimistlikud ja väitsid, et tänapäeva noored on sotsiaalmeedias, vaatamata nende noorest east, liialt agarad teiste inimeste suunas (negatiivselt) sõna võtma ning see on ka põhjus, miks nende hinnangul ei kao „tühistamiskultuur“ ühiskonnast lähiaja jooksul kindlasti ning vastupidi, võib tulevikus veelgi intensiivsemaks muutuda.

Veel lisavad noored, et alimad on kedagi häbistama need inimesed, kes tunnevad ennast üksikuna. Teiste häbistajatega liitumine on noorte sõnul viis, kuidas inimene saab tunda, et ta kuulub kuhugi ja see pakub viimasele rahulolutunnet. Taas toovad teismelised välja aspekti, et häbistajatel peab olema suuremat või väiksemat sorti tähelepanuvajadus. Nad ei välista, et häbistajaks võib osutuda ka mõni tuttav inimene või lähedasem sõber, kuid peavad seda ebatõenäoliseks. Viimasena arvavad noored, et häbistamiskampaaniatest võtavad suurema tõenäosusega osa need inimesed, kellel on kõnealuse teemaga isiklik seos.

N5_16–17_Tartumaa: „Kui nad seostavad ennast sellega. Et ütleme nii, et kui need inimesed on näiteks teinud rassistlike asju, siis need mustanahalised võtavad seda tõsisemalt, sest see nali on ikkagi põhiliselt nende kohta tehtud. Ja, et kuidagi võtavad seda rohkem südamesse, kui võtavad teisest rassist inimesed siis.“

Eesti teismeliste üldine seisukoht häbistamise osas on, et sellega kaasnevat kritiseerimist ja negatiivsust on ühiskonnas liiga palju. Lausa nii palju, et inimesed ei saa ennast sotsiaalmeedias tunda iseendana ja peavad mõtlema enne iga oma sõna ja tegu. Noored näevad häbistamist kahel moel: esiteks on see tõhus viis, mille abil saab reguleerida ühiskondlikku käitumist vajadusel heites eksinu täielikult sotsiaalsest elust välja. Teiseks on see võimalus, kuidas ühiskonnaliikmetega manipuleerida ja oma isiklike motiive ellu viia. Teismeliste hinnangul on häbistamiskampaaniate põhilisteks elluviijateks noored inimesed, kellel on vanemate inimestega võrreldes erinev arusaam sellest, kuidas maailm peaks toimima.

3.3. Veebihäbistamisest tulenevad tagajärjed häbistatute jaoks

Kuna veebihäbistamine võib väljenduda erineval moel, varieerudes vihakommentaaridest täieliku ühiskonnast välja heitmiseni, on sellega kaasnevad tagajärjed samuti erinevad. Noorte hinnangul mängib olulist rolli „tühistatu“ enda emotsionaalne seisund ehk teisisõnu see, kui tugevalt ta ennast juhtunust mõjutada laseb. Esmalt rääkisid noored psühholoogilise heaolu ja tasakaaluga seonduvatest tagajärgedest. Nende hulgas olid ärevushäirete ja paanikahoogude tekkimine ning oht langeda stressi või sügavasse depressiooni. Samuti arvasid nad, et „tühistamisega“ kaasneb „tühistatu“ jaoks ülemõtlemine ja oht muutuda vaimselt ebastabiilseks, millest omakorda võivad välja kujuneda erinevad häired nagu söömis- ja unehäired. Noorte jaoks tundus ilmne, et kui inimene on pikemat ajaperioodi järjest pidevast vihast ümbritsetud, võib temas tekkida tugev üksindustunne. Lisaks tõid nad välja, et inimesel võivad tekkida enesetapumõtted ja paranoia häbistamise tulevikus kordumise ees.

N10_15–16_Tallinn: „Ma arvan, et sa hakkad ennast kriitilisema pilguga vaatama. Ja hakkad endas nagu rohkem vigu leidma. Kardad... kardad, et sa pead seda uuesti kogema. Või, et midagi uuesti juhtub.“

Teiseks, psühholoogilise heaolu ja tasakaaluga seonduvatest tagajärgedest tõid uuritavad välja ka füüsilisi tagajärgi, mille hulka kuulusid näiteks juuste väljalangemine ja söömisnäidetest tekkiv alakaalulisus. Vaimset ja füüsilist tervist mõjutavate tagajärgede kõrval ilmnis ka kolmas tagajärgede grupp, mille liigitasin „muud tagajärjed“ nimetuse alla. Muude tagajärgedena tõid noored välja peamiselt eksinule mainekahju tekkimist. Samuti arvasid nad, et „tühistamine“ võib mõjutada „tühistatuks“ saanu sotsiaalseid suhteid, kuna selle tagajärjel võib inimene kaotada näiteks sõpru ja perekonnaliikmeid. Lisaks on võimalus kaotada oma töökoht ja jääda ilma püsivast sissetulekust, mis omakorda raskendab inimese igapäevast toimetulekut.

N8_17–18_Tartu: „...see Triinu-Liisi teema. Ma ei olnud mitte mingisugusel osapoolel, aga ma lihtsalt ikkagi huvi pärast veel jälgin teda. Ja tal ongi nagu mingid värki-särki, juuksed kukkusid peast välja, mingi töökoha kaotus, nagu kõik see. Endalgi tuleb noh nii-öelda mindfuck, et kui sind töölt lastakse lahti, et siis mida sa oma eluga teed. Et sul on väike laps ja nagu sa pead elama.“

Noored selgitasid, et häbistamisest välja tulemine on keerukas protsess. Näiteks peale töökoha kaotust on inimestel keeruline endale uut töökohta leida, kuna nende maine on isegi tööandjate silmis rikutud. Nad tõid paralleeli mõjuisikutega, kes samuti võivad „tühistatuks“ saades ilma jääda olemasolevatest või tulevastest koostöödest, mis on varasemalt olnud nende üheks või peamiseks sissetulekuallikaks, kuna ettevõtted kardavad riskida ühiskonnas vastuolulise suunamudijaga koostööd jätkates oma mainega.

N8_17–18_Tartu: „...näiteks oletame, kui ma räägin sellest, et Sienna [Mae] näiteks väärkohtles seda Jacki [Wrighti], siis kõik need brändid, kes teevad temaga koostööd, nemad peavad võtma mingisuguse seisukoha, et kui nad nagu saadavad talle edasi mingeid pakikesi, siis selles suhtes jätab see ühiskonna ees halva maine sellest firmast. Et see on ka nagu nii laiapõhjaline asi. Näiteks kui ma oleks ise see brändi nii-öelda inimene, kes peab otsustama, kas saata või mitte, et siis nagu see olukord tunduks kuidagi nii väljapääsmatuna.“

Kuna veebihäbistamise tagajärjed võivad olla üsna rasked ja pikaajalised, olid uuritavad ühisel seisukohal, et häbistamist peaks ühiskonnas vähendama. Noorte hinnangul oleks see inimestele kasulik, kui häbistamiskampaaniaid oleks vähem, sest need suunavad maailma valele poole, on kahjulikud inimeste vaimsele ja füüsilisele tervisele ja nii julgeksid inimesed ühiskonnas teineteisest rohkem erineda. Lisaks oleks vähem enesetappe. Noored mõistsid, et veebihäbistamist vähendada on keeruline, kuna sellega on seotud palju inimesi ja järeldasid, et tõenäoliselt leitakse mõni muu viis, kuidas kedagi häbistada. Häbistamise vähendamiseks pakkusid teismelised mitmeid viise, mida erinevad osapooled kasutada saaksid. Esiteks, noorte hinnangul peaksid sotsiaalmeedia platvormid oma modereerimist tugevdama, näiteks kommentaare rohkem eemaldama ja sõnakasutuse osas piiranguid seadma. Teisena pakkusid noored välja võimalusi, mida saaksid teha ühiskonnaliikmed, nende seas oli näiteks „tühistajatele“ vähem tähelepanu pööramine, negatiivsete kommentaaride jätmise asemel inimesele privaatselt kirjutamine ja avalikkuses rohkem veebihäbistamisest rääkimine. Viimast saaks noorte väitel teha nii sotsiaalmeedia platvormidel, kus „tühistamine“ toimub (nt TikTok), erinevatel üritustel ja festivalidel (nt arvamusfestivalidel ja osaluskohvikutes) kui ka koolides (nt korraldades informeerivaid tunde, analüüside „tühistamisel“ põhinevaid juhtumeid).

N8_17–18_Tartu: „...just, et see teadlikkuse tõstmine. Et näiteks noortele õpilastele oleks see hea viis, kuidas analüüsida teemat. Et me võtamegi mingi juhtumi, kus on „tühistamine“ toimunud ja siis arutledagi selle üle rohkem. Et miks ja kas üldse, et see võibolla annaks rohkem aimu, mis ühiskonnas on õige. Või, et jah, sa saad ise endas selgust, et mida sa õigeks pead.“

Noored olid ühisel arusaamal, et „tühistamiskultuur“ on edukas oma eesmärkide täitmisel, milleks on tähelepanu saamine, inimestele mainekahju tekitamine, ühiskondliku ühismeelsuse kasvatamine ja sotsiaalses elus kohase või mittekohase käitumise määratlemine. Teismeliste sõnul ei pruugi „tühistamiskultuuri“ eesmärgid alati pikaajaliselt täidetud saada, kuid lühiajaliselt kindlasti.

Teismelised olid väga konkreetsel seisukohal selle osas, kuidas „tühistamise“ fookusesse sattunud inimesed peaksid peale „tühistatuse“ saamist käituma. Esimese võimaluse kohaselt tuleks säilitada võimalikult rahulik meeleseisund ning olukorrale mitte reageerida, vaid oodata, et „tühistamine“ aja jooksul vaibuks. Teine variant oli oma arvamuse edaspidine mitte avaldamine. Need kaks käitumisviisi on kooskõlas psühholoogia valdkonnast tuntud toimetulekustrateegiaga, milleks on „flight“ (Derrington, 2007). Nimetatud toimetulekustrateegia kohaselt distantseerib inimene ennast ohtu tajudes ja püüab olukorra eest n-ö põgeneda (Derrington, 2007). Kolmas ja ühtlasi noorte seas kõige eelistatum viis oli oma käitumise eest vabandust palumine.

N7_17–18_Tartu: „Minu meelest „tühistamiskultuuri“ kõige olulisem osa on see, et nagu inimene just nagu tunnistab oma viga ja tulebki avalikult ütleda, et okei, ma tegin nagu konkreetselt vea, et vabandust sellepärast. Sest meie pealesurujatena ei saa öelda, mis on ee opresseeritavatele solvav.“

Vabandamist saab seostada toimetulekustrateegiaga „fawn“ (Frothingham, 2021). Viimasest lähtuvalt üritavad inimesed käituda teiste jaoks meelepärasel moel, eesmärgiga mitte ärgitada konflikti (Frothingham, 2021).

Noorte hinnangul on oluline peale vabandamist olla tähelepanelik ja teha kindlaks, et tulevikus ei tekiks taas olukorda, kus oma käitumise eest andeks paluma peab. Vastasel juhul ei pruugi inimesed enam mõistvad olla ning ei võta vabandust tõsiselt.

N3_16–17_Tartumaa: „TikTokis on üks kasutaja nimega [Karl] Reisspass, kes läheb oma naljadega suht koguaeg üle piiri. Ja ta on juba korduvalt nagu vabandanud ka nende eest. Aga siis teeb jälle. Et kui see on ühe korra juhtunud, siis on see vabandus veel aktsepteeritav, aga kui ta teeb seda korduvalt ja korduvalt ja siis vabandab, siis ei ole see enam aktsepteeritav, sest sa oled seda nagu liiga palju teinud.“

Veel olulisem on olla teadlik sellest, kuidas „tühistamise“ järel mitte käituda, kuna vale käitumine võib teismeliste sõnul endaga kaasa tuua uue „tühistamise“ laine. Kolmas toimetulekustrateegia, mida inimesed kipuvad ohtu tajudes kasutama on „fight“, mille kohaselt astutakse olukorrale vastu (Frothingham, 2021) hakates näiteks veebihäbistamise puhul postitusi kustutama. Noorte hinnangul ei tohiks viimast teha. Samuti ei ole nende arvates mõistlik postituse all olevaid kommentaare kustutada. Lisaks ei tasu enda tegu õigustada ega end „tühistajate“ ees kaitsta, kuna see jätab „tühistatust“ mulje nagu viimane ei mõistaks enda eksimust.

N12_15–16_Tallinn: „...kui sinu kohta on kuulujutud ja sa hakkad ise sekkuma nendesse, siis vahepeal võib sellest plahvatada palju suurem skandaal. Aga kui sa sellele ise tähelepanu ei pööra, siis mõni asi lihtsalt vajub ära. See on siuke risk vaata, et kas sa sekkud ise sellesse. Aga vahel jah minu meelest ei tasu ise sekkuda. Nagu näiteks hate kommentaarid vaata, ma arvan, et nendele pole üldse mõtet vastata, sest see ei vii mitte kuhugi.“

Teismeliste hinnangul on „tühistamise“ mõju „tühistatute“ jaoks küllaltki ulatuslik, tuues endaga kaasa nii vaimseid, füüsilisi kui ka muid elukvaliteeti mõjutavaid tagajärgi. Seetõttu tuleks nende arvates häbistamist sotsiaalses elus vähendada. Selleks pakkusid noored mitmeid viise, mille abil saaks (veebi)häbistamise temaatikat rohkem avalikkuse ette tuua ning seeläbi ühiskonnaliikmete teadlikkust suurendada. Samas mängib tagajärgede puhul rolli ka see, kui tõsiselt inimene enda häbistamiskampaaniasse suhtub ja kui palju ta viimasel endale mõju avaldada laseb. Veel pidasid noored esmatähtsaks mõistmist, kuidas „tühistatuks“ saamise järel käituda tuleks, kuna nende hinnangul võib erinevatel viisidel käitumine mõjuda häbistamiskampaania kestvusele, muutes seda lühemaks või pikemaks.

4. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

Minu bakalaureusetöö eesmärk oli teada saada, kuidas defineerivad ja tajuvad Eesti aktiivselt sotsiaalmeediat kasutavad 15–18-aastased noored avalikku häbistamist, mis leiab aset sotsiaalmeedia platvormidel ja on ühiskonnas tuntud nimetuse „tühistamiskultuur“ all. Ühtlasi oli minu töö eesmärk mõista, millised on peamised funktsioonid, mida arvavad noored häbistamise puhul eksisteerivat.

Selles peatükis annan fookusgrupi intervjuudest selgunud tulemustele tuginedes vastused töö teooria peatüki lõpus esitatud kolmele peamisele uurimisküsimusele. Vastan küsimustele nende püstitamise järjekorrast lähtuvalt. Seejärel diskuteerin veebihäbistamise teemal laiemalt ja asetan selle töö keskmes olevate 15–18-aastaste noorte räägitu konteksti, et saada terviklik ülevaade sellest, kuidas nemad „tühistamiskultuuri“ mõistavad ja milliseks seda hindavad. Seon käesoleva töö tulemused nii järelduste kui diskussiooni peatükis varasemate uuringute ja seisukohtadega, millel oma uurimistöo teooria peatükis põhinenud olen. Lisaks asetan need diskussiooni peatükis laiemasse konteksti ja toon peatüki lõpus välja meetodi kriitika, kus selgitan uuringu jooksul ilmnenu kitsaskohti. Viimases alapeatükis annan ülevaate, millised oleksid edasised uurimisvõimalused käesoleva teema puhul.

4.1. Järeldused

Millised on sotsiaalmeediat aktiivselt kasutavate Eesti noorte varasemad kokkupuuted veebihäbistamisega?

Kõik sotsiaalmeediat kasutavad Eesti teismelised teadsid, mis veebihäbistamine on ning need, kellel ei olnud analüüsivast ühiskondlikust fenomenist süvendatud teadmisi, olid sellest vähemalt kuulnud. Termin osas olid kõik noored rohkem kursis „tühistamiskultuuri“ ingliskeelse nimetusega „cancel culture“, kuid nentisid, et eesti keeles on mõistel konkreetsem ja karmim kõla. Noored tõid välja, et „tühistamiskultuur“ levib enim sotsiaalmeedias, kuna sealsed platvormid on oma olemuselt sellised, mis võimaldavad „tühistamist“ lihtsasti ellu viia. Seda väidab ka Laidlaw (2017) öeldes, et kaasaegsed kommunikatsiooniplatvormid on mänginud rolli avaliku häbistamise arengus ja aidanud sellel saavutada uued mõõtmed. Teismelised selgitasid, et platvormid kannavad hoolt selle eest, milline sisu kasutajate

ajajoonele ilmub; on muutnud sisu edasi jagamise võimalikult kiireks ja mugavaks; võimaldavad jääda kasutajatel anonüümseks ning kehtestavad postitustele tähelepanu, mis vaid soosib põhjendamatut „tühistamist“ ja enda seisukohtade mitteargumenteerimist. Seda, et „tühistamiskultuur“ piirab argumenteeritud arutelude pidamist on nentunud ka Ng (2020).

Uuringus osalenud Eesti noorte osavõtt häbistamiskampaaniatest on nende endi sõnul väike. See on mõistetav, kuna Eestis on kodanikuaktiivsus olnud aastate jooksul võrdlemisi madal (Tiidenberg ja Allaste, 2016). Noored jagunesid varasema osalemise põhjal kolme kategooriasse: esimesed olid need, kes väitsid, et „tühistamise“ nägemine neis emotsioone ei tekita ja reageerima ei suuna, kuna infoküllust on ühiskonnas niivõrd palju. Teised olid need, kes tunnistasid, et on varasemalt jaganud postitusi ja vajutanud „meeldib“ nendele kommentaaridele postituste all, millega isiklikult nõustuvad, kuid ei liigitanud seda „tühistamise“ alla. Viimased meetmed on Tiidenbergi ja Allaste (2016) sõnul alternatiivsed viisid (ühiskondlikele liikumistele ja protestidele), kuidas Eesti noored sotsiaalsetel teemadel sõna võtavad. Kolmandasse kategooriasse kuulus üks noor, kes tunnistas, et on varasemalt kellegi häbistamiskampaaniast osa võtnud. Tema jaoks oli see viis, kuidas ühiskonnas kaasa rääkida ja häbistatule mõista anda, et tema käitumine ei ole aktsepteeritav. Martini (2013) sõnul on samuti sotsiaalmeedia soodne koht isikliku rahulolematuse välja näitamiseks ning Jenkins jt (2009) on selgitanud, et noorte järjest aktiivsem osavõtt sotsiaalsest elust on iseloomulik tänases ühiskonnas eksisteerivale osaluskultuurile.

Millised on sotsiaalmeediat aktiivselt kasutavate Eesti noorte jaoks veebihäbistamise kui tegevuse tajutud eesmärgid?

Teismelised jaotasid veebihäbistamise oma olemuselt kaheks. Esmalt on see viis, kuidas saab mõista anda, milline käitumine on sotsiaalses elus kohane ja milline mitte ning samal ajal, kommuniqueerides moraalnorme ja eetilisi käitumisviise, võimaldab see neil ühiskonda paremaks muuta. Teisalt võib häbistamine toimuda pahatahtlikel eesmärkidel ning olla viis, kuidas edukatele inimestele mainekahju tekitada või iseendale kasu lõigata, saades soovitud tähelepanu. Viimasega kaasneb noorte hinnangul valetamine, võltsimine ja sündmuste lavastamine, mis on eriti populaarne sisuloojate seas, kes teenivad endale vaatamiste arvu pealt raha. Seetõttu peavad kasutajad olema eriti tähelepanelikud selle suhtes, millist infot sotsiaalmeedias usuvad ja millist mitte, kuna tegelik tõde võib päevavalgele tulla aastaid hiljem. Ühes olid noored kindlad – kui kedagi „tühistama“ hakatakse, siis tehakse seda

eesmärgiga viimane ühiskonnast täielikult välja heita ja nii tekib ühiskonda lõhe. Sellist viisi häbistamist defineerib Braithwaite (1989: 55) desintegriivseks häbistamiseks. Seda, et „tühistamiskultuur“ eraldab ühiskonna kahte leeri, mainib ka Berghel (2021), kes rääkis, kuidas „tühistamise“ tõttu ei julge inimesed ühiskonnas vähelevinud arvamusi avaldada. Noored hindavad veebihäbistamist mõtlematuks tegevuseks põhjendades, et inimesed kipuvad seda tegema kiiresti, kaalumatult ja fakte kontrollimata. Nendega nõustub ka Ng (2020), kes toob „tühistamiskultuuri“ ühe kitsaskohana välja läbimõeldud hinnangute puudumist.

Kuna ühiskonnas kehtivad normid on aja jooksul olnud pidevas muutumises ja tõenäoliselt muutuvad edaspidigi, tunnistavad noored, et raske on mõista, milline käitumine on teatud ajahetkedel vastuvõetav ja milline mitte. Seetõttu võib eksida ja häbistamiskampaania osaks sattuda igäiks, olgu ta avaliku elu tegelane või mittetuntud inimene. Noored eristasid kolme peamist tüüpi inimesi, kes enim „tühistatuks“ saavad. Esimesed olid need inimesed, kes on poliitiliselt aktiivsed ja jagavad avalikkusega oma arvamust, teised olid vähemused ja kolmandad avaliku elu tegelased. „Tühistajate“ puhul kerkis seevastu esile väga kindel tüüp ja nendeks olid nooremad inimesed. Põhjused jagasid noored viite kategooriasse, nendeks olid kadedus, maailmavaatelised erinevused, ajaloolistest sündmustest välja kujunenud viha, soov kuhugi kuuluda ja põlvkondadevaheline erinevus. Viimase puhul on ühiskonnaliikmed üles kasvanud erinevates ajastutes, kus on kehtinud erinevad sotsiaalsed normid. Teismelised selgitasid, et noored ei mõista vanemate inimeste arusaamu ja seisukohti ning reageerivad viimastele „tühistamisega“. Seda, et nooremad põlvkonnad toovad endaga vanemate põlvkondade kõrval ühiskonda kaasa uusi väärtusi nendivad ka Parker ja Igielnik (2020). Winter jt (2012) kinnitavad omakorda, et väärtuskonfliktid võivad ajendada kokkupõrkeid ühiskonna gruppide vahel.

Millised on sotsiaalmeediat aktiivselt kasutavate Eesti teismeliste hinnangul veebihäbistamise tagajärjed häbistatute jaoks?

Sotsiaalmeediat kasutavad Eesti noored toovad välja kolme sorti tagajärge, mis veebihäbistamisega häbistatute jaoks kaasnevad. Esimene ja kõige enam mõjutusi saav on inimese vaimne tervis. Häbistamise tagajärjel võib tekkida üksindustunne, ärevushäired ja paanikahood ning see soodustab stressi ja depressiooni langemist. Lisaks võib inimene muutuda vaimselt ebastabiilseks ja tal võivad tekkida enesetapu mõtted (Toler, 2021). Teiseks, veebihäbistamisest tingitud tagajärjed võivad olla omavahelises seoses ja üksteist mõjutada,

näiteks stressist ja depressioonist võivad omakorda tekkida füüsilised probleemid nagu juuste välja langemine ja alakaalulisus. Kolmandaks, häbistatutele saab osaks mainekahju, mistõttu võivad nad kaotada oma töö ja seeläbi ei suuda ennast (ja oma pere) ülal pidada. „Tühistamiskultuuri“ tagajärjed saadavad „tühistatuid“ ka tulevikus, muutes uue töökoha leidmise väljakutsuvaks. Nii oli „tühistamisest“ tuleneva mainekahju ja töökaotuse järel samuti raske uut töökohta leida Lindsey Stone'il, kes ühtlasi kannatas „tühistamise“ tõttu depressiooni ja unehäirete all (Sinusoid, 2021).

Sotsiaalmeediat kasutavate Eesti teismeliste sõnul on määrava tähtsusega see, kuidas inimene peale „tühistatuks“ saamist käitub, kuna sellest sõltub, kas tema „tühistamine“ võimeneb veelgi või hakkab aja möödudes taanduma. Noored jagasid võimalikud käitumisviisid (sõltuvalt eesmärgist) kahte kategooriasse: esiteks, kui inimese eesmärk on, et häbistamiskampaania võimalikult kiiresti lõppeks, on noorte sõnul vajalik, et ta oma käitumise eest vabandaks, andes häbistajatele mõista, et saab aru, mille vastu eksis. Kui eksinu oma käitumise eest vabandada ei soovi, tuleks tal jääda võimalikult passiivseks ning häbistajatele mitte tähelepanu pöörata lootes, et aja möödudes unustavad viimased aset leidnu ja häbistamine vaibub. Küll aga tuleks arvestada sellega, et on inimesi, kes ei pruugi juhtunut unustada. Nii tuletati laulja Hanna Martinsonile veel kolm aastat hiljem meelde eksimust, mille eest ta avalikult vabandanud ei olnud (Näosaates osalenud..., 2020). Teine variant, kui inimene soovib häbistajaid veelgi enam provotseerida ja enese häbistamist võimendada, siis probleemse postituse või selle all olevate kommentaaride kustutamine võib just seda teha. Samuti võib igasugune sekkumine, näiteks kommentaaridele vastamine või mõnel muul moel enese teo õigustamine ja/või kaitsmine häbistamiskampaaniale negatiivselt mõjuda.

Sotsiaalmeediat kasutavad Eesti teismelised on üksmeelel, et veebihäbistamine jääb sotsiaalse elu üheks osaks ka tulevikus. Sellele vaatamata olid noored seisukohal, et veebiplatvormidel toimuvat häbistamist tuleb sotsiaalses elus vähendada, kuna see ei ole pikas perspektiivis ühiskonnale ja inimestele hea. „Tühistamist“ saab noorte hinnangul vähendada inimesi rohkem informeerides ja nende teadlikkust tõstes. Teismeliste hinnangul tuleks veebihäbistamisest rääkida eelkõige nende inimeste seas, kes seda kõige enam praktiseerivad ehk noorte. Samuti saaks sel teemal sõna võtta koolides, sotsiaalmeedia platvormidel ja erinevatel kultuurisündmustel. Lisaks peaksid platvormid „tühistamise“ piiramiseks tegema muudatusi enda eeskirjades ja tugevdama modereerimist ning samuti peaksid enda harjumusi muutma inimesed, näiteks pöörama „tühistajatele“ vähem tähelepanu.

4.2. Diskussioon

Avaliku häbistamise üks vorm, milleks on „tühistamiskultuur“, on ühiskonnas aastatega järjest aktuaalsemaks muutunud. Täna saame järeldada, et sotsiaalne fenomen on jõudnud ka Eesti kultuuriruumi, kuna üha enam kohtab kohalikus trükimeedias veebihäbistamisel põhinevaid uudisartikleid ja saab (sotsiaal)meediast lugeda kodumaiste artistide ja avaliku elu tegelaste „tühistamise“ kohta. Samuti selgus töö jaoks läbi viidud uuringutest, et veebihäbistamisest teadsid kõik osalejad, osates välja tuua relevantseid kaasuseid ja käesoleval teemal kaasa rääkida. Lisaks oli nii mõnigi osalejatest „tühistamist“ omal käel praktiseerinud. Küll aga kaasneb palju segadust veebihäbistamise terminoloogilise poolega, kuna täna nimetatakse „tühistamiseks“ palju erinevaid tegevusi. Näiteks pidasid noored sündmuste lavastamist juutuuberite seas „tühistamise“ üheks väljendusviisiks, teaduslike tekstide autorid seevastu on nimetanud seda draamaks (Marwick ja Boyd, 2014). Samamoodi ei tohiks omavahel kõrvutada (küber)kiusamist, (veebi)häbistamist ja hukkamõistmist, sest isegi kui need tunduvad esmalt sarnased, siis tegelikult on tegemist sisult täiesti erinevate nähtustega. Minu hinnangul kipuvad inimesed näiteks kellegi tegevusele suunatud halvaks panu või kellegi kiusamist automaatselt „tühistamise“ alla liigitama. See muudab veebihäbistamise kui fenomeni mõistmise keeruliseks ja võib tekitada ühiskonnaliikmete seas valearusaamu.

Kuna veebihäbistamisest räägitakse avalikkuses pigem hukkamõistvas toonis ning ainuüksi sotsiaalse fenomeni termin oli noorte jaoks negatiivse ja karmi kõlaga, siis tuleb nentida, et tegelikult ei ole see läbinisti halb ning võib olla ühiskonna toimimise seisukohalt vajalik (Bouvier ja Machin, 2021). „Tühistamine“ on palju rohkemat, kui kellegi karistamine teda sotsiaalsest elust välja visates (Braithwaite, 1989: 55). See on viis, kuidas ühiskond saab iseenda toimimist suunata ja teostada sotsiaalmeedia platvormidel kontrolli selle üle, et inimesed käituksid sotsiaalsetele normidele kohaselt. Kui tavaelus rikub inimene mõnda (sotsiaalset) seadust või ettekirjutist, saab ta selle eest vastava karistuse, näiteks rahalise trahvi või vangistuse. Veebihäbistamine on justkui karistamine sotsiaalmeedias (mis vahetevahel võib kanduda ka pärisellu). Kui uuringus osalenud noorte hinnangul oli „tühistamiskultuuri“ üks eesmärkidest desintegriivsele häbistamisele (Braithwaite, 1989: 55) kohaselt eksinud ühiskondlikust elust välja heita, siis tegelikkuses juhtub seda harva. Seda kinnitavad ka teooriaosas kirjeldatud kaasused, näiteks raadiohääli Alari Kivisaart, kelle rassistlik

kommentaar tekitas inimestes palju furoori, ei arvatud seepärast ühiskonnast välja ning tema karistus piirnes vaid loodud petitsiooniga.

Veebihäbistamise teket on otseselt seostatud pidevalt arenevate tehnoloogia ja kommunikatsiooniplatvormidega (Laidlaw, 2017) ning peamine koht, kus see aset leiab, on sotsiaalmeedia. Seega on alust arvata, et „tühistamiskultuur“ jääb ühiskonda püsima nii kauaks, kuni seda teeb sotsiaalmeedia ja võib viimase osatähtsuse kasvuga veelgi võimendada. Veebihäbistamise edaspidise kestmajäämise osas mängivad ka suurt rolli selle elluviijad, kelleks on noorem põlvkond. Viimased on üles kasvanud keskkonnas, kus suurem osa suhtlusest leiab aset sotsiaalmeedia platvormidel ning nad on harjunud oma väärtusi kommunikeerima teisiti, kui seda on teinud neile eelnevad põlvkonnad. Tuleb nentida, et kohati teevad nad seda liiga tugevalt, kuna „tühistamine“ võib varieeruda vihakommentaaridest tapmisähvardusteni ja tuua endaga kaasa tagajärgi nii „tühistatu“ vaimsele ja füüsilisele tervisele kui muudele eluaspektidele nagu sotsiaalsed suhted. Tõenäoliselt ei oska noored inimesed hinnata oma tegevuse tagajärgi ja ei adu läbi telefoni- või arvutiekraani, milline mõju võib olla nende kommentaaril. Lisaks kipub sotsiaalmeedias tihti ununema tõsiasi, et platvormidel tegutsevate sisuloojate näol on tegemist päris inimestega, mitte virtuaalsete tegelaskujudega, keda aeg-ajalt oma ajajoonel kohata võib. Võimalus oma mõtteid vabalt väljendada ja omavahelise koostöö suurenemise tajumine võib häbistajates tekitada tunde, justkui tegutsetakse üheskoos õilsa eesmärgi nimel (Bouvier ja Machin, 2021), kui tegelikult on reaalsus see, et inimest sotsiaalsest elust välja heites vaid lõhestatakse ühiskonda (Braithwaite, 1989: 55; Berghel, 2021). See tähendab, et seni, kuni noorte teadmised veebihäbistamisest on puudulikud ja nad ei ole võimelised oma tegude tagajärgi analüüsima, ei ole häbistamiskampaaniad tõenäolised ühiskondlikust elust kaduma.

Tänapäeva ühiskonnas valitseb infoküllus. Inimesi ümbritsevad päevast päeva erinevad meediumid, mis pulbitsevad informatsioonist ning mille eesmärk on püüda meie tähelepanu. Sotsiaalmeedia, televisioon, raadio, digimeedia – kõik need keskkonnad toimivad tähelepanumajanduse alusel ning vajavad selleks, et jätkusuutlik olla, et inimesed neid tarbiks. Meediumite ja nende platvormide vahel käib pidev võistlus sellepärast, kes suudab toota rohkem sisu, mis on huvipakkavam ja meelitab inimesi seda tarbima. Tundub justkui on sotsiaalmeedia platvormidel levivad sanktsioneerimiskampaaniad ja sotsiaalsete normide muutumine samuti saanud üheks viisiks, kuidas tähelepanumajandus end taastoodab. Viimased tekitavad inimeste seas intriigi ja pakuvad palju kõneainet ning see selgitab ka noorte vastustest

ilmnenud asjaolu, et häbistamiskampaaniatega kaasneb palju valetamist, manipuleerimist ja võltsimist. Seda selleks, et tähelepanumajandus täisvõimsusel töötada saaks.

Sotsiaalmeedias leidub mitmeid platvorme, mis põhinevad sisuloomel, nende seas näiteks YouTube, Instagram ja TikTok. Nende platvormide kasutajad jagunevad peamiselt kaheks: esimene grupp on sisuloojad ehk inimesed, kellel on välja kujunenud oma nišš ja stiil, mille põhjal nad postitusi loovad. Teine grupp on publik ehk inimesed, kes sisuloojaid jälgivad ja nende loodud sisu tarbivad. Kuna paljud sisuloojad on oma jälgijaskonnast sõltuvad ja teenivad iga vaatamise arvu pealt raha, siis ehk on seetõttu jälgijate seas välja kujunenud hoiak, et nendel kui auditooriumil ja sisuloojate sissetulekuallikal, on õigus otsustada selle üle, milline sisu ja käitumine on jälgitava sisulooja poolt aktsepteeritav ja milline mitte, olgu viimane kas avaliku elu tegelane (Pereira de Sá ja Pereira Alberto, 2021) või tavainimene (Berghel, 2021). Lisaks lasub sisuloojatel vastupidiselt pingele oma jälgijaskonna ees, kuna nad ei taha viimaseid alt vedada ja tunnevad, et peavad enda kuvandi säilitamiseks ja relevantne püsimiseks käituma kindlal moel, olles jälgijatele meelepärane. Sisuloojatel tuleb olla tähelepanelik selle osas, et nad mõne sotsiaalse normi vastu ei eksiks, kuna kellegi tundeid riivates on tõenäoline sattuda häbistamiskampaaniasse. See omakorda loob olukorra, kus inimesed hakkavad sisu tehes tegelema enesetsensuuriga.

4.3. Meetodi kriitika

Kasutasin käesoleva bakalaureusetöö uuringute puhul sihipärast valimit, mis võimaldas mul määratleda kindlad tunnused, millele uuritavad vastama peaksid (Rämmer, 2014). Küll aga ei seadnud ma tingimusi valimi soolise jaotuvuse osas ja lasin uuringus osaleda kõigil soovijatel (kes vastasid püstitatud kriteeriumitele). Seetõttu pidin hiljem tõdema, et minu valim ei olnud sooliselt tasakaalus ning naissoost osalejaid oli kuus korda rohkem kui mehi. Usun, et uuringu tulemusi see oluliselt ei mõjutanud, kuid ehk oleks rohkemate meessoost uuritavate puhul olnud vastused mõningatele küsimustele mitmekülgsemad.

Lisaks, kuna üheks valimi kriteeriumiks oli, et intervjuueeritavad peaksid olema aktiivsed sotsiaalmeediakasutajad, siis see suurendas tõenäosust, et intervjuueeritavate seas on inimesed, kes „tühistamisest“ ja „tühistamiskultuurist“ ka teavad. Samuti suurendas mainitud tõenäosust see, et kõikidel uuritavatel olid olemas kas esmased või juba süvendatumad teadmised

uuritavast fenomenist, kuna nad olid koolis varasemalt meediaalaseid õppeaineid läbinud või õppisid meediasuunal. Seetõttu ilmnis ka tulemustest asjaolu, et kõik teismelised olid „tühistamiskultuurist“ teadlikud. Seega ei ole minu uuringust võimalik teha järeldusi selle kohta, kui hästi on Eesti noored veebihäbitamisega kursis. Samas ei olnudki mu eesmärk teada saada, kui teadlikud on Eesti noored, vaid uurida nende isiklikke seisukohti ja arvamusi „tühistamise“ osas. Samuti pean oluliseks rõhutada, et uuringus osalenud 14 inimese vastuseid ei saa üldistada kõikidele Eesti teismelistele, kuna on tarvilik meeles pidada, et kõik teismelised ei ole sarnase sotsiaalse ja haridusliku taustaga.

Teine aspekt, mille puhul tundsin, et oleksin võinud selgema fookuse seada, oli „tühistamine“ erinevates kultuurides ehk kuidas see esineb Eestis ja välisriikides. Võrreldes veebihäbitamist näiteks Ameerika Ühendriikides ja Eestis, on see küllaltki erinev, kuna eelnimetatud kaks riiki on oma olemuselt samuti üksteisest erisugused (rahvaarvu, ajaloolise tausta jm poolest). Seega, minu hinnangul läksid noortel vahel „tühistamise“ erinevad kontseptsioonid omavahel segi ning teatud küsimustele vastamisel räägiti üksteisele vastu. See omakorda muutis hiljem teksti analüüsimise keerulisemaks.

Andmekogumismeetodina kasutasin teadliku valikuna fookusgrupi intervjuud, mille puhul olin arvestanud, et see pakub intervjuueeritavatele võimalust oma isiklikke seisukohti ja kogemusi põhjalikumalt selgitada (Kalmus jt, 2015). Kahe fookusgrupi puhul tajusin, et osalised olid jutukamad ja kippusid oma öeldut detailselt selgitama ning tõid enda väidete illustreerimiseks erinevaid näiteid. See pikendas oluliselt ühele küsimusele vastamiseks kuluvat aega ja raskendas eelnevalt kokkulepitud ajaraamides püsimist.

Andmete analüüsimiseks otsustasin kasutada MAXQDA programmi, mis üldjoontes kergendas tervet analüüsiprotsessi, kuid sellel olid ka omad miinused. Näiteks kulus omajagu aega programmiga tutvumisele (Masso jt, 2014), kuna pidin vaatama YouTube'ist õpetusvideoid ja lugema lisainfot funktsioonide kasutamise kohta tarkvaraprogrammi koduleheküljelt. Lisaks oli MAXQDA-l peale allalaadimist 14 päeva kestev tasuta kasutusõigus ja seejärel muutus see tasuliseks. Nii seadis programm ette n-ö ajalise raamistuse, mille jooksul pidin andmeanalüüsi osa tehtud saama. See tekitas esmalt pingeid ja takistas mul omas tempos liikuda.

4.4. Edasised uurimisvõimalused

Minu hinnangul tuleks veebihäbistamist tulevikus kindlasti edasi uurida, kuna see on maailma mastaabis üha enam populaarsust koguv viis, kuidas ühiskondlikku elu suunata. Eestis on „tühistamine“ veel küllaltki uus nähtus ning teaduslikke uuringuid selle kohta on vähe. Kuna tõenäosus, et „tühistamise“ osakaal ka siin tulevaste aastatega tugevneb, on suur, siis on oluline mõista seda tendentsi võimalikult hästi. Nagu eelnevas alapeatükis mainisin, kippusid noortel segi minema veebihäbistamise välis- ja kodumaine kontekst. Seega, et saada paremat ülevaadet, kuidas väljendub häbistamine kodumaal, oleks hea seda uurida põhinedes varasematel kaasustel, mis on Eestis aset leidnud. Samas saaks ka teha uuringu, mis võrdleb kas ja kuidas veebihäbistamine erinevates kultuuriruumides erineb või sarnaneb.

Käesoleva bakalaureusetöö puhul otsustasin, et lähenen veebihäbistamisele üldiselt ning ei analüüsi seda ühegi konkreetse platvormi lõikes. Seega, teine viis, kuidas „tühistamiskultuuri“ uurimisele läheneda, oleks platvormipõhiselt. Nagu teame, siis „tühistamiskultuur“ leiab aset sotsiaalmeedias, mis koosneb erinevatest kommunikatsiooni- ja meelelahutusplatvormidest. Iga platvorm on oma sisult erinev ning ühed neist on üles ehitatud nii, et muudavad häbistamise lihtsamaks kui teised. Seetõttu oleks kasulik teada saada, kuidas häbistamine platvormiti erineb ja millised on ühe platvormi n-ö eelised teise platvormi ees. Ehk on sellis(t)est uuringu(te)st saadud süvendatud teadmiste abil võimalik välja töötada platvormispetsiifilisi lahendusi, kuidas häbistamiskampaaniaid vähendada saaks.

Samuti oleks veebihäbistamist põnev uurida nii inimeste, kes on kedagi „tühistanud“ kui nende, kes on „tühistatuks“ saanud perspektiivist. See rikastaks oluliselt sotsiaalteaduslike uurimistemade valdkonda. Tõenäoliselt on täna veel Eestist raske leida uuritavaid, kes enda kogemusi ja läbielamisi jagada sooviksid, kuid arvan, et aja möödudes ning juhul, kui veebihäbistamine ühiskonnas prominentsemaks muutub, leidub rohkem inimesi, kes oleksid sel teemal nõus sõna võtma. „Tühistajate“ ja „tühistatute“ seisukohad aitaksid analüüsitava sotsiaalset fenomeni veelgi põhjalikumalt avada ning mõista paremini põhjuseid veebihäbistamise taga ja sellega kaasnevaid tagajärgi.

KOKKUVÕTE

Bakalaureusetöö eesmärk oli analüüsida veebihäbistamist kui sotsiaalset nähtust ning seda just Eesti teismeliste perspektiivist, kes aktiivselt sotsiaalmeediat kasutavad. Minu jaoks oli oluline mõista, kuidas 15–18-aastased noored avalikku häbistamist sotsiaalmeedias defineerivad ja tajuvad ning millised on nende seisukohad selle osas. Selleks uurisin noorte varasemaid kokkupuuteid „tühistamiskultuuriga“, nende hinnanguid sotsiaalse nähtuse olemusele ning seda, milliseks pidasid nad „tühistamisest“ tulenevaid tagajärgi. Lisaks soovisin teada saada, milline on noorte arvamus veebihäbistamise tulevikurolli osas.

Uuringu läbiviimiseks kasutasin sihipärast valimit, mille kohaselt pidid intervjueeritavad elama Eestis, olema vanusevahemikus 15–18-eluaastat ning aktiivsed sotsiaalmeediakasutajad. Kuna tegemist oli kvalitatiivse uuringuga, kus tahtsin uuritavatele anda võimaluse oma seisukohti ja varasemaid kogemusi selgitada, kasutasin andmekogumismeetodina fookusgrupi intervjuusid. Kokku viisin läbi kolm fookusgrupi intervjuud, milles osales 14 teismeeas Eesti noort. Saadud andmete analüüsimiseks kasutasin temaatilist sisuanalüüsi, mis võimaldab hõlpsamini märgata n-ö ridade vahele peidetud informatsiooni.

Intervjuudest ilmnes, et noored olid veebiplatvormidel toimuvast häbistamisest teadlikud ning igaühel oli selle osas oma seisukoht. Termin „tühistamiskultuur“ oli nende jaoks võõras, kuna rohkem oldi kursis ingliskeelse terminiga „cancel culture“. Seevastu oli noorte jaoks eestikeelne mõiste karmima kõlaga. Noorte sõnul levib „tühistamiskultuur“ sotsiaalmeedias, kuna sealsed platvormid muudavad selle võimalikuks. Nende hinnangul on „tühistamisel“ nii positiivseid kui negatiivseid eesmärke – see on viis ühiskonna suunamiseks ja ühtsemaks muutmiseks, kuid samal ajal võimalus inimeste jaoks oma isiklikke kasusid realiseerida. Seetõttu tuleb arvestada, et sotsiaalmeedias võib levida ebakorrektselt informatsiooni ning osata infot enda jaoks filtreerida.

Eesti noorte osalus häbistamiskampaniates on väike. Küll aga näitavad nad oma meelsust jagades postitusi ning vajutades „meeldib“ postitustele või kommentaaridele, millega nõustuvad. Sõna võttes kardavad noored, et piisavate teadmiste puudumisel jätavad nad endast ebapädeva mulje ja riskivad ise „tühistatuks“ saamisega. Uuringus osalejad tunnistasid, et ühiskonnas eksisteeriva infokülluse tõttu häbistamise nägemine neis emotsioone ei tekita ja

reageerima ei ajenda. Küll aga muutub viimane, kui häbistatu näol on tegemist tuttava või lähedase inimesega, kuna sel juhul tuntakse juhtunu vastu rohkem huvi ja ollakse võimalusel häbistatule toeks.

Teismeliste sõnul võib „tühistatuks“ saada igaüks, kuid tõenäosus on suurem nende inimeste puhul, kes on poliitiliselt aktiivsed ja võtavad ühiskondlikel teemadel avalikult sõna. Häbistatuks saamist soodustab asjaolu, et sotsiaalses elus kehtivad normid on pidevas muutumises ning seetõttu on eksimine kergem juhtuma. Uuritavad väitsid, et kui kedagi „tühistatakse“, siis tehakse seda eesmärgiga viimane ühiskonnast välja heita ning osade juhtumite puhul isegi ühiskonda lõhestada. Peamisteks „tühistajateks“ arvasid nad olevat nooremate generatsioonide esindajaid, kellel on endast vanemate inimestega võrreldes teistsugused väljavaated selle osas, kuidas maailm toimima peaks. Veel pidasid teismelised „tühistamise“ põhjusteks kadedust, ajaloolistest sündmustest kujunenud viha ja soovi kuhugi kuuluda.

Noored teadsid, et veebihäbistamisega võivad kaasneda tõsised tagajärjed, mis mõjutavad häbistatu vaimset ja füüsilist tervist ning muid eluaspekte. Vaimsetest probleemidest tõid nad välja ärevushäirete, paanikahoogude, paranoia ja suitsiidsete mõtete tekkimist ning stressi ja depressiooni langemist. Füüsilistest probleemidest kaalukaotust ja juuste väljalangemist. Lisaks mainekahju tekkimist, töökohast ilmajäämist ning sõprade ja pereliikmete kaotamist. Noorte sõnul mõjutab häbistamise edasist kulgu see, kuidas „tühistatu“ peale „tühistatuks“ saamist käitub. Selleks, et häbistamine vaibuks, on noorte sõnul tarvilik vabandada. Teine võimalus on sellele mitte reageerida ja loota, et aja jooksul inimesed unustavad juhtunu. Vältida tuleks enese kaitsmist, õigustamist ja muul moel sekkumist, kuna see vaid ärritab häbistajaid ja võimendab häbistamist.

„Tühistamiskultuur“ jääb teismeliste hinnangul tulevikus ühiskonda püsima ning võib veelgi intensiivsemaks muutuda. Uuritavad nõustusid, et veebihäbistamist tuleks vähendada, kuna see ei mõju ühiskonnale hästi ning leidsid, et seda saaks teha, tõstes ühiskonnaliikmete seas teadlikkust, eriti noorte inimeste. Mõned võimalused oleks rääkida veebiplatvormidel toimuvast häbistamisest koolides, sotsiaalmeedia platvormidel ja kultuuriüritustel. Samuti peaksid „tühistamise“ vähendamiseks platvormid muutma oma eeskirju ja tugevdama modereerimist.

Edasiste uurimisvõimalustena saaks käsitleda põhjalikumalt veebihäbitamise avaldumist erinevates riikides, nende hulgas ka Eestis. Samuti saaks veebihäbitamist uurida sotsiaalmeedia platvormide lõikes ehk kuidas see väljendub erinevatel platvormidel ja mis on põhjused selle taga. Lisaks oleks „tühistamist“ põnev uurida nii „tühistajate“ kui „tühistatute“ perspektiivist ja mõista nende kogemusi, mis omakorda võib muuta seda, mil moel ühiskond veebihäbitamist näeb.

SUMMARY

The aim of this bachelor's thesis on the topic of „Attitudes of Estonian teenage social media users regarding public shaming and so-called „cancel culture“ was to analyze online shaming as a social phenomenon, especially from the perspective of Estonian teenagers who actively use social media. It was important for me to understand how young people aged 15-18 define and perceive public shaming on social media and what are their views on it. For this, I examined young people's previous exposure to „cancel culture“, their assessments on the nature of the social phenomenon and what they considered to be the consequences of „cancelling“. In addition, I wanted to know what young people thought about the future role of online shaming.

To conduct the survey, I used targeted sampling, according to which the interviewees had to live in Estonia, be between 15 and 18 years old, and be active users of social media. As this was a qualitative study, where I wanted to give the respondents the opportunity to explain their views and previous experiences, I used focus group interviews as a data collection method. A total of three focus group interviews were conducted, in which 14 Estonian teenagers participated. To analyze the data obtained, I used thematic content analysis, which makes it easier to notice the information hidden between the lines.

The interviews showed that young people were aware of online shaming and that everyone had their own views on the phenomenon. The term „tühistamiskultuur“ was unfamiliar for them because they were more acquainted with the English term „cancel culture“. On the other hand, for young people, the Estonian term sounded harsher. According to young people, „cancel culture“ happens on social media, because the platforms there make it possible. According to them, „cancelling“ has both positive and negative purposes – it can be a way to guide society and make it more uniform, but at the same time an opportunity for people to realize their personal benefits. Therefore, it must be taken into account that incorrect and falsified information may spread on social media and users need to be able to filter the information for themselves.

Estonian young people's participation in shaming campaigns is small. However, they share their thoughts by sharing and liking posts or comments they agree with. When it comes to speaking out, young people fear that if they do not have enough knowledge, they will leave an

incompetent impression and risk being „cancelled“ themselves. Participants in the study acknowledged that because of the abundance of information in society, seeing „cancelling“ does not evoke emotions or provoke them to react. However, the latter changes when the person being shamed is someone of acquaintance or close to them, because in that case, teenagers show more interest towards what has happened and, if possible, support the person being shamed.

According to teenagers, anyone can get „cancelled“, but it is more likely to happen to the people who are politically active and speak out on social issues publicly. Shaming is facilitated by the fact that the norms in social life are constantly changing and therefore mistakes are easier to happen. Respondents claimed that if someone is being „cancelled“, then it is done with the aim of expelling them from society and, in some cases, even splitting society. The main „cancellers“ were those of younger generations, who compared to the older ones, had different perspectives on how the world should work. Teenagers also considered jealousy, anger accumulated from historic events and a desire to belong somewhere, the reasons for „cancelling“.

Young people were aware that online shaming could have serious consequences for the mental and physical health and other aspects of life of the „cancelled“ person. Among mental problems, they highlighted the occurring of anxiety disorders, panic attacks, paranoia and suicidal thoughts, and developing stress and depression. Among physical problems, weight and hair loss. In addition, damage to reputation, loss of employment and friends and family. According to young people, the further course of shaming is influenced by how the „cancelled“ person behaves after being „cancelled“. In order for the shaming to subside, young people say it is necessary to apologize. Another option is to not react and hope that over time people will forget what happened. Self-defense, -justification and other kind of interference should be avoided, as it only irritates shamers and amplifies shaming.

According to teenagers, in the future, „cancel culture“ will persist in society and may become even more intense. Respondents agreed that online shaming should be reduced as it does not have a good impact on society. They felt that this could be done by raising awareness among members of society, especially young people. Some options would be to talk about online shaming in schools, on social media platforms and at cultural events. In order to reduce „cancelling“, platforms also should change their policies and strengthen their moderation.

For further research opportunities, it can be analyzed how online shaming differs in various countries, including Estonia. Online shaming could also be examined across social media platforms, like how it is expressed on different platforms and what are the reasons behind it. In addition, it would be interesting to examine „cancelling“ from the perspective of both – „cancellers“ and „cancelled“ people – to understand their experiences, which in turn can change how society sees „cancel culture“.

KASUTATUD KIRJANDUS

Aimre, I. (2013). *Sotsioloogia*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Bartlett, R., Wright, T., Olarinde, T., Holmes, T., Beamon, E. R. ja Wallace, D. (2017). Schools as Sites for Recruiting Participants and Implementing Research. *Journal of community health nursing*, 34(2), 80–88. doi:10.1080/07370016.2017.1304146

Beilmann, M. (2020). *Küsimustiku koostamine*. Kasutatud 22.02.2022, <https://samm.ut.ee/kusimustiku-koostamine>

Berghel, H. (2021). A Collapsing Academy, Part II: How Cancel Culture Works on the Academy. *Computer*, 54(10), 138–144. doi:10.1109/MC.2021.3099048

Blackham, R. M. (2016). *Public Shaming and Power Shifts in Salem*. Kasutatud 30.10.2021, https://scholarsarchive.byu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1057&context=english_symposium

Bouvier, G. ja Machin, D. (2021). What gets lost in Twitter „cancel culture“ hashtags? Calling out racists reveals some limitations of social justice campaigns. *Discourse & Society*, 32(3), 307–327. doi:10.1177/0957926520977215

Braithwaite, J. (1989). *Crime, shame and reintegration*. New York: Cambridge University Press. Kasutatud 10.10.2021, <http://johnbraithwaite.com/wp-content/uploads/2016/06/Crime-Shame-and-Reintegration.pdf>

Braun, V. ja Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. doi: 10.1191/1478088706qp063oa

Brown, E. (2013). Is Adria Richards a bully, or was she bullied by the internet? *ZDNet*, 25. märts. Kasutatud 16.12.2021, <https://www.zdnet.com/article/is-adria-richards-a-bully-or-was-she-bullied-by-the-internet/>

Bump, P. (2021). Cancel culture blends into victim culture. *The Washington Post*, 16. veebruar. Kasutatud 29.04.2022, <https://www.washingtonpost.com/politics/2021/02/16/cancel-culture-blends-into-victim-culture/>

Casas, F., González, M. ja Navarro, D. (2014). Social psychology and child well-being. A. Ben-Arieh, F. Casas, I. Frønes, J. E. Korbin (toim), *Handbook of Child Well-Being: Theories, Methods and Policies in Global Perspective* (lk 513–554). Dordrecht: Springer Science. doi:10.1007/978-90-481-9063-8

Cecco, L. (2019). Trudeau says he can't recall how many times he wore blackface makeup. *The Guardian*, 20. september. Kasutatud 10.10.2021, <https://www.theguardian.com/world/2019/sep/19/justin-trudeau-wearing-blackface-details-emerge-third-incident>

Chen, S. (2012). Chapter 16: Interviews and focus groups. K. Armour ja D. Macdonald (toim), *Research methods in physical education and youth sport* (lk 217–236). New York: Routledge. doi:10.4324/9780203807170

Cherry, K. (2021). Identity vs. Role Confusion in Psychosocial Development. *Psychosocial Development Guide*, 3. juuni. Kasutatud 25.10.2021, <https://www.verywellmind.com/identity-versus-confusion-2795735>

Cheuk, T. (2018). Submission or Subversion: Women with Shaved Hair in Media. *Auctus: The Journal of Undergraduate Research and Creative Scholarship*, (66). doi:10.25886/zdbp-xa86

Chiles, D. (2013). *The principles of Netiquette*. Chicago: CreateSpace Independent Publishing Platform.

Connor, P. (2014). *Netiquette: Ground Rules for Online Discussions*. Kasutatud 29.12.2021, <https://tilt.colostate.edu/TipsAndGuides/Tip/128>

Darbyshire, P., Patrick, L., Williams, S., McIntosh, N. ja Ion, R. (2020). The Culture Wars, nursing, and academic freedom. *Journal of Advanced Nursing (John Wiley & Sons, Inc.)*, 76(11), 2786–2789. doi:10.1111/jan.14507

Derrington, C. (2007). Fight, flight and playing white: An examination of coping strategies adopted by Gypsy Traveller Adolescents in English secondary schools. *International Journal of Educational Research*, 46(6), 357–367. doi:10.1016/j.ijer.2007.06.001

de Vries, A. (2015). The Use of Social Media for Shaming Strangers: Young People's Views. *48th Hawaii International Conference on System Sciences*, 26. märts. Kasutatud 29.09.2021, <https://www.researchgate.net/publication/283554528> The Use of Social Media for Shaming Strangers Young People's Views

De Vries, B. (2021). Black Pete, King Balthasar, and the New Orleans Zulus: Can Black Make-Up Traditions Ever Be Justified? *Journal of Controversial Ideas*, 1(1), 8. doi:10.35995/jci01010008.

Dimitrova, K., Rahmanzadeh, S. ja Lipman, J. (2013). Justine Sacco, Fired After Tweet on AIDS in Africa, Issues Apology. *ABC News*, 22. detsember. Kasutatud 16.12.2021, <https://abcnews.go.com/International/justine-sacco-fired-tweet-aids-africa-issues-apology/story?id=21301833>

Dolezal, L., Rose, A., ja Cooper, F. (2021). COVID-19, online shaming, and health-care professionals. *The Lancet*, 398(10299), 482–483. doi:10.1016/S0140-6736(21)01706-2

Duque, R. B., Rivera, R. ja LeBlanc, E. J. (2021). The Active Shooter paradox: Why the rise of Cancel Culture, „Me Too“, ANTIFA and Black Lives Matter... matters. *Aggression & Violent Behavior*, 60(101544). doi:10.1016/j.avb.2020.101544

Feldman, D. C. (1984). The Development and Enforcement of Group Norms. *The Academy of Management Review*, 9(1), 47–53. doi:10.2307/258231

Flick, U. (2009). *An Introduction to Qualitative Research*. London: Sage. Kasutatud 28.11.2021, https://elearning.shisu.edu.cn/pluginfile.php/35310/mod_resource/content/2/Research-Intro-Flick.pdf

Frothingham, M. B. (2021). Fight, Flight, Freeze, or Fawn: What This Response Means. *Simply Psychology*, 6. oktoober. Kasutatud 30.04.2022, www.simplypsychology.org/fight-flight-freeze-fawn.html

García-Horta, J. ja Guerra Ramos, M. (2009). The Use of CAQDAS in Educational Research: Some Advantages, Limitations and Potential Risks. *International Journal of Research & Method in Education*, 32(2), 151–165. doi:10.1080/17437270902946686.

Gelfand, M. J., Harrington, J. R. ja Jackson, J. C. (2017). The Strength of Social Norms Across Human Groups. *Perspectives on Psychological Science*, 12(5), 800–809. doi:10.1177/1745691617708631

Goertzel, T. (1972). Generational Conflict and Social Change. *Youth & Society*, 3(3), 327–352. doi:10.1177/0044118X7200300304

Hall, N. (2017). Innovations in Activism in the Digital Era Campaigning for Refugee Rights in 2015–16. R. A. List (toim), *The Governance Report 2017* (lk 143–156). United Kingdom: Oxford University Press. Kasutatud 12.12.2021, https://ninawaimaramahall.files.wordpress.com/2018/01/hall-govrep_2017-chapter_10.pdf

Hanouna, S., Neu, O., Pardo, S., Tsur, O. ja Zahavi, H. (2019). Sharp power in social media: Patterns from datasets across electoral campaigns. *Australian and New Zealand Journal of European Studies*, 11(3), 97–113. doi:10.30722/anzjes.vol11.iss3.15110

Hess, B. B., Markson, E. W. ja Stein, P. J. (2000). *Sotsioloogia*. Tallinn: Külim.

Hurtado, S. ja Carter, D. F. (1997). Effects of college transition and perceptions of the campus racial climate on Latino College students' sense of belonging. *Sociology of Education*, 70(4), 324–345. doi:10.2307/2673270

Inimõiguste keskus. (2019). *Eesti inimeste väärtustest ja identiteedist*. Kasutatud 10.10.2021, <https://humanrights.ee/2019/09/eesti-inimeste-vaartustest-ja-identiteedist/>

Janmaat, J. G. ja Keating, A. (2019). Are today's youth more tolerant? Trends in tolerance among young people in Britain. *Ethnicities*, 19(1), 44–65. doi:10.1177/1468796817723682

Jenkins, H, Clinton, K., Purushotma, R., Robison, A. J. ja Weigel, M. (2009). *Confronting the challenges of participatory culture: Media education for the 21st century*. Chicago: The MIT Press. Kasutatud 25.03.2022, https://www.macfound.org/media/article_pdfs/jenkins_white_paper.pdf

Jiang, J. A., Middler, S., Brubaker, J. R., ja Fiesler, C. (2020). Characterizing Community Guidelines on Social Media Platforms. *Conference Companion Publication of the 2020 on Computer Supported Cooperative Work and Social Computing*, 287–291. doi:10.1145/3406865.3418312

Kalmus, V., Masso, A. ja Linno, M. (2015). *Kvalitatiivne sisuanalüüs*. Kasutatud 27.11.2021, <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>

Kalmus, V. ja Siibak, A. (2020). Eesti noored virtuaalses arvamusruumis. H. Sooväli-Sepping (toim), *Eesti inimarengu aruanne 2019/2020* (lk 220–229). Tallinn: Eesti Koostöö Kogu. Kasutatud 25.04.2022, <https://inimareng.ee/eesti-noored-virtuaalses-arvamusruumis.html>

Kambhampaty, A. P., Carlisle, M. ja Chan, M. (2019). Justin Trudeau Wore Brownface at 2001 'Arabian Nights' Party While He Taught at a Private School. *Time*, 18. september. Kasutatud 10.10.2021, <https://time.com/5680759/justin-trudeau-brownface-photo/>

Karatzogianni, A., Tiidenberg, K., Parsanoglou, D., Lepik, K.S., Raig, M., Suitslepp, M.L., Matthews, J., Symeonaki, M., Kazani, A., ja Pnevmatikaki, M. (2021). *Online Political Behaviour and ideological Production by Young People: A Comparative Study of ICT and Civic Participation in Estonia, Greece and the United Kingdom*. doi: 10.6084/m9.figshare.14535156

Kelomees, H. (2021). Herman Kelomees: kas on aeg lüüa selg sirgu ja tühistada Tõnis Mägi? *Eesti Päevaleht*, 23. oktoober. Kasutatud 16.12.2021, <https://epl.delfi.ee/artikkel/94941767/herman-kelomees-kas-on-aeg-luua-selg-sirgu-ja-tuhistada-tonis-magi>

Kivi, I. (2021). Marta Laan tegi „Duublis“ nalja Seidi Voogre surnud isa kohta; lisaks kasutati otse-eetris sõna v***u. *Sky.ee*, 12. märts. Kasutatud 17.12.2021, <https://sky.ee/marta-laan-tegi-duublis-nalja-seidi-voogre-surnud-isa-kohta-lisaks-kasutati-otse-eetris-sona-vu/>

Klicperová-Baker, M. (2019). Show trials in communist countries: Psychology of the ultimate cases of character assassination. S. A. Samoilenko, M. Icks, J. Keohane, E. Shiraev (toim), *Routledge Handbook of Character Assassination and Reputation Management* (lk 320–334). New York: Routledge. Kasutatud 12.12.2021, [https://books.google.ee/books?id=PIrCDwAAQBAJ&lpg=PT375&ots=jCCZ9J5uL0&dq=Klicperov%C3%A1-Baker%2C%20M.%20\(2019\).%20Show%20trials%20in%20communist%20countries%3A%20Psychology%20of%20the%20ultimate%20cases%20of%20character%20assassination.%20S.%20A.%20Samoilenko%2C%20M.%20Icks%2C%20J.%20Keohane%2C%20E.%20Shiraev%20\(toim\)%2C%20Routledge%20Handbook%20of%20Character%20Assassination%20and%20Reputation%20Management&lr&pg=PT378#v=onepage&q&f=false](https://books.google.ee/books?id=PIrCDwAAQBAJ&lpg=PT375&ots=jCCZ9J5uL0&dq=Klicperov%C3%A1-Baker%2C%20M.%20(2019).%20Show%20trials%20in%20communist%20countries%3A%20Psychology%20of%20the%20ultimate%20cases%20of%20character%20assassination.%20S.%20A.%20Samoilenko%2C%20M.%20Icks%2C%20J.%20Keohane%2C%20E.%20Shiraev%20(toim)%2C%20Routledge%20Handbook%20of%20Character%20Assassination%20and%20Reputation%20Management&lr&pg=PT378#v=onepage&q&f=false)

Klonick, K. (2016). Re-Shaming the Debate: Social Norms, Shame, and Regulation in an Internet Age. *Maryland Law Review*, 75(4), 1029–1065. Kasutatud 3.10.2021, <https://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=b1df62b6-d477-4197-8441-48406c317ef4%40sdc-v-sessionmgr01&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=115428522&db=a9h>

Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrikk.

Laidlaw, E. (2017). Online Shaming and the Right to Privacy. *Laws*, 6(1), 3. doi:10.3390/laws6010003

Laine, M. (2022). Martin Laine: tühistamiskultuurist tuutumine on demagoogia, mis eksisteerib vaid Ülle Madise peas. *Eesti Ekspress*, 5. jaanuar. Kasutatud 10.01.2022, <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/95569823/martin-laine-tuhistamiskultuurist-tuutumine-on-demagoogia-mis-eksisteerib-vaid-ulle-madise-peas>

Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M. ja Strömpl, J. (2014). *Intervjuu*. Kasutatud 23.03.2022, <https://samm.ut.ee/intervjuu>

Liggett, R. ja Ueberall, S. (2016). *Social media impacts behavior and norms*. Kasutatud 29.12.2021, <http://www.nycrimecommission.org/pdfs/social-media-impacts-behavior-norms.pdf>

Lind, M. A. (2021). Pedofiilse teo eest süüdi mõistetud Peeter Helme üritust väisanud lasteõigusvahemees Ülle Madise: kirjanikku ei tohiks tühistada. *Delfi*, 28. detsember. Kasutatud 10.01.2022, <https://www.delfi.ee/artikkel/95510497/pedofiilse-teo-eest-suudimoistetud-peeter-helme-uritust-vaيسانud-lasteoigusvahemees-ulle-madise-kirjanikku-ei-tohiks-tuhistada?fbclid=IwAR0MNFzSZkMuKR9xc-DP2xCvh-rlPmxHgdXwjV2UI68UfBet9yLSPURhVUs>

Linno, M. (i.a.). *Kodeerimine ja kategoriseerimine*. Kasutatud 17.04.2022, <https://sisu.ut.ee/kvalitatiivne/kodeerimine-ja-kategoriseerimine>

Lott, K. (2020). *Häbistamine kui meelelahutus: ülevaade Facebooki häbistamisgruppide ja gruppide modministraatorite perspektiiv*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava. Kasutatud 27.10.2021, https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/67734/lott_kaarel_ba_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y

López-Maya, M. (2002). Venezuela after the *Caracazo*: Forms of Protest in a Deinstitutionalized context. *Bulletin of Latin American Research*, 21(2), 199–218. doi:10.1111/1470-9856.00040

Markanday, S., Brennan, S. L., Gould, H. ja Pasco, J. A. (2013). Sex-differences in reasons for non-participation at recruitment: Geelong Osteoporosis Study. *BMC Research Notes*, 6(104). doi:10.1186/1756-0500-6-104

Martin, R. C., Coyier, K. R., VanSistine, L. M. ja Schroeder, K. L. (2013). Anger on the Internet: The Perceived Value of Rant-Sites. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16(2), 119–122. doi:10.1089/cyber.2012.0130

Marwick, A. ja Boyd, D. (2014). 'It's just drama': teen perspectives on conflict and aggression in a networked era. *Journal of Youth Studies*, 17(9), 1187–1204. doi:10.1080/13676261.2014.901493

Masso, A., Salvet, S. ja Lepik, K. (2014). *Kvalitatiivse analüüsi tarkvara*. Kasutatud 22.04.2022, <https://samm.ut.ee/kvalitatiivse-analyysi-tarkvara>

McLaughlin, C. ja Vitak, J. (2012). Norm evolution and violation on Facebook. *New Media & Society*, 14(2), 299–315. doi:10.1177/1461444811412712

Muuli, L. M. (2021). *Misogüünset sisu paljastavad Instagrami kontod: häbistamise, moderaatorite ja auditooriumite viis tüüpi*. Magistritöö kaaskiri. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava. Kasutatud 10.11.2021, https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/72607/muuli_liisi_ma_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Ng, E. (2020). No Grand Pronouncements Here...: Reflections on Cancel Culture and Digital Media Participation. *Television & New Media*, 21(6), 621–627. doi:10.1177/1527476420918828

Norman, J. (2001). Building effective youth-adult partnerships. *Transitions: The Rights, Respect, Responsibility*, 14(1). Kasutatud 7.01.2022, <https://www.advocatesforyouth.org/wp-content/uploads/2009/01/Building-Effective-Youth-Partnerships-revised.doc>

Norris, P. (2021). Cancel Culture: Myth or Reality? *Political Studies*, 1. doi:10.1177/003232172111037023

Näosaates osalenud Hanna Martinson: mul on äärmiselt piinlik. (2020). *Elu24*, 4. juuni. Kasutatud 18.12.2021, <https://elu24.postimees.ee/6988854/naosaates-osalenud-hanna-martinson-mul-on-aarmiselt-piinlik>

Owens, B. (2019). Canadian scientists relieved as Trudeau ekes out election win. *Nature*, 574(7779), 606–607. doi:10.1038/d41586-019-03208-w

Parker, K. ja Igielnik, R. (2020). On the Cusp of Adulthood and Facing an Uncertain Future: What We Know About Gen Z So Far. *Pew Research Center*, 14. mai. Kasutatud 29.12.2021, <https://www.pewresearch.org/social-trends/2020/05/14/on-the-cusp-of-adulthood-and-facing-an-uncertain-future-what-we-know-about-gen-z-so-far-2/>

„Pealtnägija“ tõi Kivisaare skandaali osapooled esmakordselt kaamera ette. (2020). *ERR*, 2. september. Kasutatud 17.12.2021, <https://www.err.ee/1130273/pealtnagija-toi-kivisaare-skandaali-osapooled-esmakordselt-kaamera-ette>

Pereira de Sá, S. ja Pereira Alberto, T. (2021). Bigmouth Strikes Again: The Controversies of Morrissey and Cancel Culture. *American Behavioral Scientist*, 0(0), 1–15. doi:10.1177/00027642211042291

Pundak, C., Steinhart, Y., ja Goldenberg, J. (2021). Nonmaleficence in Shaming: The Ethical Dilemma Underlying Participation in Online Public Shaming. *Journal of Consumer Psychology (John Wiley & Sons, Inc.)*, 31(3), 478–500. doi:10.1002/jcpy.1227

Pung, B.-M. (2022). *Teoreetiline raamistus kavandatavale bakalaureusetööle teemal „Eesti teismeealiste sotsiaalmeedia kasutajate hoiakud seoses avaliku häbistamise ja „tühistamiskultuuriga“*. Seminaritöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava.

Pärna, E. (2017). Mis on blackface ja miks Getter Jaani selle eest nii palju sõimu sai? *Kroonika*, 6. detsember. Kasutatud 18. detsember, <https://kroonika.delfi.ee/artikkel/80405576/mis-on-em-blackface-em-ja-miks-getter-jaani-selle-eest-nii-palju-soimu-sai>

Rideout, V. ja Robb, M. B. (2018). *Social media, social life: Teens reveal their experiences*. San Francisco: Common Sense Media. Kasutatud 10.10.2021, http://publicservicesalliance.org/wp-content/uploads/2018/09/2018_cs_socialmediasociallife_executivesummary-final-release_3_lowres.pdf

Roback, J. (2021). Who is Justine Sacco and what did she say? *The Sun*, 4. oktoober. Kasutatud 16.12.2021, <https://www.the-sun.com/news/3790849/who-justine-sacco-what-say-tweet/>

Romano, A. (2019). Why we can't stop fighting about cancel culture. *Vox*, 30. detsember. Kasutatud 20.05.2022, https://courses.bowdoin.edu/sociology-1101-spring-2020/wp-content/uploads/sites/319/2020/05/What-is-cancel-culture_-Why-we-keep-fighting-about-canceling-people.-Vox.pdf

Ronson, J. (2015a). How One Stupid Tweet Blew Up Justine Sacco's Life. *The New York Times Magazine*, 12. veebruar. Kasutatud 16.12.2021, <https://www.nytimes.com/2015/02/15/magazine/how-one-stupid-tweet-ruined-justine-saccos-life.html>

Ronson, J. (2015b). When online shaming goes too far. *TED*, juuni. Kasutatud 16.12.2021, <https://www.ted.com/talks/jon-ronson-when-online-shaming-goes-too-far?language=en#t-91117>

Ronson, J. (2015c). *So You've Been Publicly Shamed*. London: Pan Macmillan.

Roosve, G.-L. (2021). „Tühistage lumi ja tühistage koroona“ ehk kust pärineb nn cancel culture. *ERR*, 18. märts. Kasutatud 29.04.2022, <https://www.err.ee/1608140419/tuhistage-lumi-ja-tuhistage-koroona-ehk-kust-parineb-nn-cancel-culture>

Roser, M., Ritchie, H. ja Ortiz-Ospina, E. (2015). *Internet*. Kasutatud 30.04.2022, <https://ourworldindata.org/internet#citation>

Rämmer, A. (2014). *Valimi moodustamine*. Kasutatud 22.03.2022, <https://samm.ut.ee/valimid>

Sailofsky, D. (2021). Masculinity, cancel culture and woke capitalism: Exploring Twitter response to Brendan Leipsic's leaked conversation. *International Review for the Sociology of Sport*, 1–24. doi:10.1177/10126902211039768

Scalia, E. (2021). John Adams, Legal Representation, and the „Cancel Culture.“ *Harvard Journal of Law & Public Policy*, 44(1), 333–338. Kasutatud 11.11.2021, <https://search->

ebscohost-

com.ezproxy.utlib.ut.ee/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=148445130&site=ehost-live

Seidi Voogre pisarsilmil TV3-le: see on haigus, millega ma võitlen iga päev, ja sa teed selle üle nalja! (2021). *Kroonika*, 13. märts. Kasutatud 17.12.2021, <https://kroonika.delfi.ee/artikkel/92828417/seidi-voogre-pisarsilmil-tv3-le-see-on-haigus-millega-ma-voitlen-iga-paev-ja-sa-teed-selle-ule-nalja>

Sicha, C. (2015). Jon Ronson's 'So You've Been Publicly Shamed'. *The New York Times*, 17. aprill. Kasutatud 16.12.2021, <https://www.nytimes.com/2015/04/19/books/review/jon-ronsons-so-youve-been-publicly-shamed.html>

Simmons, N. (2017). Axial Coding. M. Allen (toim), *The SAGE Encyclopedia of Communication Research Methods* (lk 80–82). Thousand Oaks: SAGE Publications. doi:10.4135/9781483381411

Sinusoid, D. (2021). The Case of Lindsey Stone's Online Shaming. *Shortform*, 17. mai. Kasutatud 16.12.2021, <https://www.shortform.com/blog/lindsey-stone/>

Smahel, D., Machackova, H., Mascheroni, G., Dedkova, L., Staksrud, E., Ólafsson, K., Livingstone, S. ja Hasebrink, U. (2020). *EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries*. London: London School of Economics and Political Science. doi:10.21953/lse.47fdeqj01of0

Soodla, S. (2012). *Jõgevamaa koolide 7. klassi poiste ja tüdrukute riskikäitumine reaalelus ja internetis*. Magistritöö. Tartu Ülikool, põhikooli mitme aine õpetaja õppekava. Kasutatud 11.10.2021, https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/30069/soodla_silla.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Sukk, M. ja Soo, K. (2018). *EU Kids Online'i Eesti 2018. aasta uuringu esialgsed tulemused*. V. Kalmus, R. Kurvits, A. Siibak (toim). Tartu: Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut. Kasutatud 1.05.2022, https://sisu.ut.ee/sites/default/files/euko/files/eu_kids_online_eesti_2018_raport.pdf

Theocharis, Y. ja Quintelier, E. (2014). Stimulating citizenship or expanding entertainment? The effect of Facebook on adolescent participation. *New Media & Society*, 18(5), 817–836. doi:10.1177/1461444814549006

Therriault, L. (2019). From cancel culture to changing culture. *University of Maine Racial Justice Collection*, (170). Kasutatud 7.01.2022, https://digitalcommons.library.umaine.edu/racial_justice/170/

Tigasson, K.-R. (2022). Kas kõik lapsed pääsevad esmaspäeval kontaktõppele? Ülle Madise: vaksineerimata riskirühma tõttu ei tohi lapsi kiusata. *Eesti Ekspress*, 8. jaanuar. Kasutatud 10.01.2022, <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/95554431/kas-koik-lapsed-paasevad-esmaspaeval-kontaktõppele-ulle-madise-vaksineerimata-riskirühma-tõttu-ei-tohi-lapsi-kiusata>

Tiidenberg, K. ja Allaste, A.-A. (2016). Perceptions of Participation and the Share Button. *Studies of Transition States and Societies*, 8(2), 52–63. Kasutatud 7.01.2022, <http://publications.tlu.ee/index.php/stss/article/view/333>

Toler, L. (2021). *The Mental Health Effects of Cancel Culture*. Kasutatud 26.10.2021, <https://www.verywellmind.com/the-mental-health-effects-of-cancel-culture-5119201>

Traks, K. (2019). *Võrguvanemlus ja sellega seonduvad riskid: väikelaste emade arvamused ja kogemused*. Magistritöö. Tartu Ülikool, kommunikatsioonijuhtimise õppekava. Kasutatud 11.10.2021, https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/64351/traks_keily_ma_2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Turner, S. (2021). Epistemic justice for the dead. *Journal of Classical Sociology*, 21(3–4), 307–322. doi:10.1177/1468795x211022051

TV3 vabandab Ada ja Seidi ees: «Duubli» sketš väljus hea maitse piiridest. (2021). *Elu24*, 13. märts. Kasutatud 17.12.2021, <https://elu24.postimees.ee/7200839/tv3-vabandab-ada-ja-seidi-ees-duubli-skets-valjus-hea-maitse-piiridest>

Täispikk lõik: kuula, mida ütles skandaali sattunud Kivisaar eetris USA sündmuste kohta. (2020). *Sky.ee*, 4. juuni. Kasutatud 17.12.2021, <https://sky.ee/alari-kivisaare-umberlahvatanud-skandaalist/>

Unicef. (2019). *Global annual results report 2019: Gender equality*. Kasutatud 20.10.2021, <https://www.unicef.org/reports/global-annual-results-2019-gender-equality>

Veil, S. R. ja Waymer, D. (2021). Crisis narrative and the paradox of erasure: Making room for dialectic tension in a cancel culture. *Public Relations Review*, 47(3). doi:10.1016/j.pubrev.2021.102046

Vihalemm, T. (2014). *Fookusgrupi intervjuu*. Kasutatud 22.03.2022, <https://samm.ut.ee/fookusgrupi-intervjuu>

Virkus, S. (2016). *Intervjuu, vaatlus ja sisuanaliis*. Kasutatud 28.11.2021, https://www.tlu.ee/~sirvir/Intervjuu_vaatlus_ja_sisuanals/index.html

What we know about Justin Trudeau's blackface photos — and what happens next. (2019). *CBC News*, 20. september. Kasutatud 10.10.2021, <https://www.cbc.ca/news/politics/canada-votes-2019-trudeau-blackface-brownface-cbc-explains-1.5290664>

Whitten, S. (2021). *Critical Civility: A Republican Theory of Free Speech*. Cham: Palgrave Macmillan. doi:10.1007/978-3-030-78631-1_6

Whittington, M. A. (2018). Those Darn Millennials. J. M. Smith (toim), *MAGIS: A Student Development Journal* (lk 9–10). Seattle: Seattle University Student Development Association. Kasutatud 7.01.2022, <https://www.seattleu.edu/media/college-of-education/graduatedegrees/studentdevelopmentadministration/studentresources/MAGIS-Volume-12.pdf#page=9>

Winter F., Rauhut H. ja Helbing, D. (2012). How Norms Can Generate Conflict: An Experiment on the Failure of Cooperative Micro-motives on the Macro-level. *Social Forces*, 90(3), 919–946. doi:10.1093/sf/sor028

Women in Tech: The Case of Adria Richards. (2013). *International Women's Media Foundation*, 22. märts. Kasutatud 16.12.2021, <https://www.iwmf.org/2013/03/women-in-tech-the-case-of-adria-richards/>

Woodyatt, L. (2015). The power of public shaming, for good and for ill. *The Conversation*, 9. aprill. Kasutatud 26.10.2021, <https://theconversation.com/the-power-of-public-shaming-for-good-and-for-ill-38920>

Woolley, K. ja Sharif, M. A. (2022). Down a Rabbit Hole: How Prior Media Consumption Shapes Subsequent Media Consumption. *Journal of Marketing Research*. doi:10.1177/00222437211055403

World Health Organization. (i.a). Kasutatud 29.09.2021, https://www.who.int/health-topics/adolescent-health#tab=tab_1

World Health Organization. (2020). Kasutatud 3.10.2021, <https://www.who.int/news-room/q-a-detail/adolescent-health-and-development>

Xiao, Y. ja Watson, M. (2019). Guidance on Conducting a Systematic Literature Review. *Journal of Planning Education and Research*, 39(1), 93–112. doi:10.1177/0739456X17723971

Yamane, T. ja Kaneko, S. (2021). Is the younger generation a driving force toward achieving the sustainable development goals? Survey experiments. *Journal of Cleaner Production*, (292). doi:10.1016/j.jclepro.2021.125932

Youth and ICT. (2012). Kasutatud 25.10.2021, <https://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-icts.pdf>

LISAD

Lisa 1: Värbamiskiri

Tere!

Minu nimi on Britt-Marii Pung, olen Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni eriala tudeng. Oma bakalaureusetöös uurin avalikku häbistamist, mis leiab aset veebis, täpsemalt sotsiaalmeedia platvormidel. Ühiskonnas tuntakse seda nimetuse „tühistamiskultuur“ (inglise keeles „cancel culture“) all. Viimasel ajal on „tühistamisest“ avalikkuses aina enam rääkima hakatud, aga mõiste sisu on laialivalgud.

Kuna noored on digikultuuris kõige rohkem „kodus“, kutsun sind osalema fookusgrupi ehk rühmaintervjuus, mille eesmärk on selgitada välja, mida sina ja teised sinu vanused Eesti noored „tühistamiskultuurist“ arvavad. Intervjuu kestab ligikaudu 1 tund ja ühte rühma püüan koondada umbes samas vanuses ja sama kooli õpilased, et jutt paremini sujuks. Uuringus osalemine on vabatahtlik ning sa võid sellest loobuda igal ajahetkel. Anonüümsuse tagamiseks eemaldan tööst kõik detailid, mis võivad sinu identiteedi reeta. Soovi korral võime lõplikus töös sisalduvad tekstinäited ka koos üle vaadata.

Osalemissoovist teada andmiseks või tekkinud küsimuste puhul kirjuta mulle meil aadressile brittmariipung@gmail.com või võta minuga ühendust Facebookis. Samuti võid kontakteeruda ka minu ülikoolipoolse juhendaja Maria Murumaa-Mengeliga meiliaadressil maria.murumaa@ut.ee.

Parimate soovidega

Britt-Marii Pung

Lisa 2: Teavituskiri uuritava vanemale

Hea lapsevanem,

kutsun Teie last osalema uuringus „**Eesti teismeliste sotsiaalmeediakasutajate hoiakud seoses avaliku häbistamise ja nn „tühistamiskultuuriga“**“.

Minu nimi on Britt-Marii Pung, olen Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni eriala tudeng. Oma bakalaureusetöös uurin avalikku häbistamist, mis leiab aset veebis, täpsemalt sotsiaalmeedia platvormidel. Ühiskonnas tuntakse seda nimetuse „tühistamiskultuur“ all. Viimasel ajal on „tühistamisest“ avalikkuses aina enam rääkima hakatud, aga mõiste sisu on laialivalgub. Kuna noored moodustavad arvestatava osa digikultuurist, siis on nende arvamusel oluline roll analüüsitava fenomeni paremaks mõistmiseks. See on ühtlasi uuringu eesmärk, teada saada, kuidas defineerivad ja tajuvad ning mida arvavad 15–18-aastased Eesti sotsiaalmeedia kasutajad avalikust häbistamisest, mis leiab aset sotsiaalmeedia platvormidel ja on tuntud ühiskonnas nimetuse „tühistamiskultuur“ all.

Rõhutan, et uuringus osalemine on Teie lapse jaoks vabatahtlik ning osalemisest on võimalik loobuda igal ajahetkel. Samuti on uuringus osalemine anonüümne. Uuring toimub fookusgrupi intervjuu ehk rühmavestluse vormis. See tähendab, et lisaks Teie lapsele osaleb intervjuus samaaegselt veel 4 inimest, kes on Teie lapsega samast koolist ja samast vanusest. Intervjuu kestab ligikaudu 1 tund.

Intervjuud salvestan diktofoniga ning seejärel transkribeerin. Saadud andmeid kõrvutan ning koostan nende põhjal analüüsi, mida kasutan vaid oma uurimistöö jaoks. Kuna kasutan analüüsis intervjuudest pärit lühikesi tekstilisi väljavõtteid, siis anonüümsuse tagamiseks eemaldan tööst kõik detailid, mis võivad Teie lapse identiteeti reeta. Intervjuu transkriptsiooni täistekstile on juurdepääs vaid minul ehk uurimistöö autoril ja minu ülikoolipoolsel juhendajal Maria Murumaa-Mengelil. Intervjuude salvestusi ning transkriptsioone hoian alles oma isiklikus arvutis uurimistöö kaitsmiseni ning seejärel kustutan need. Uurimistöö oma lõplikul kujul avaldatakse elektrooniliselt Tartu Ülikooli raamatukogu üliõpilastööde andmebaasis Dspace.

Tekkinud küsimuste puhul või keeldumise soovist teada andmiseks võite kirjutada mulle meili aadressile brittmariipung@gmail.com. Samuti võite kontakteeruda ka minu ülikoolipoolse juhendaja Maria Murumaa-Mengeliga meiliaadressil maria.murumaa@ut.ee.

Parimate soovidega

Britt-Marii Pung

Lisa 3: Intervjuukava

Soojendusküsimused:

1. Millistel sotsiaalmeedia platvormidel teil praegu kasutaja on?
2. Millist sotsiaalmeedia platvormi kasutate te kõige enam? Miks?

Millised on sotsiaalmeediat kasutavate Eesti noorte varasemad kokkupuuted „tühistamiskultuuriga“?

1. Kas te olete varem „tühistamiskultuurist“ kuulnud? Kui jah, siis kust te sellest kuulsite? Nimetage mõned inimesed või organisatsioonid, keda on sotsiaalmeedias „tühistatud“ või üritatud „tühistada“?
 - a. Räägi sellest juhtumist, mis seal juhtus. Keda „tühistati“? Mille eest? Kes „tühistajad“ olid? Mis seisus see inimene praegu on?
2. Kumba terminiga olete te (sotsiaal)meedias rohkem kokku puutunud – kas eesti keelse terminiga „tühistamiskultuur“ või inglise keelse terminiga „cancel culture“?
 - a. Kuidas need väljendid tunduvad teile? On veel mõni väljend, mis on parem?
3. Kas olete ise ka varasemalt sotsiaalmeedia platvormidel avalikku häbistamist või kellegi pihta suunatud vihakõnet kohanud? Kui jah, siis kui tihti?
4. Millistel platvormidel olete te „tühistamist“ kõige enam kohanud? Mis te arvate, miks see nii on, et just need platvormid on kujunenud „tühistamise“ jaoks sobivaks? Mis seal siis on sobivat (nii inimeste käitumisnormid seal platvormil kui ka et kas see platvorm on üles ehitatud kuidagi sobival)?
5. Milliseid emotsioone „tühistamise“ nägemine teis tekitab?
6. Kas te reageerite ka kuidagi kui „tühistamist“ näete? Kui jah, siis kirjeldage palun, kuidas te sellistele postitustele/kommentaariidele reageerite? Miks niimoodi?
7. Kas te olete „tühistamiskultuuri“ ka omal nahal kogunud? Kui jah, siis kuidas?

Milliseks hindavad sotsiaalmeediat kasutavad Eesti noored „tühistamiskultuuri“ ja „tühistamiskampaaniate“ olemust?

1. Mis on teie arvates „tühistamiskultuuri“ ja „tühistamise“ eesmärk?
2. Annan uuritavatele paberi, kus on kirjas neli vastusevarianti ning palun neil valida vastusevariandid, mis on nende hinnangul iseloomulikud „tühistamiskultuurile“. Palun lõpetage lause: „Tühistamiskultuur“... (võimalikud vastusevariandid: suunab grupi- ja/või ühiskonnaliikmete toimimist; sätestab, milline käitumine on soositav ja

konkreetses olukorras oodatud; annab mõista, kuidas mingis olukorras (või ühiskonnas) käituda ei tohiks; juhib grupi- ja/või ühiskonnaliikme(te) käitumisele tähelepanu, samal ajal kiites heaks normi täitmist)

- a. Kuidas valitud vastusevariandid „tühistamiskultuuri“ kontekstis väljenduvad?
3. Mida head saab „tühistamiskultuur“ teha teie arvates?
4. Mida halba saab „tühistamiskultuur“ teha teie arvates?
5. Lindsey Stone näide. Mida te arvate sellest, kui võõrad inimesed panevad kahe inimese omavahelise nalja n-ö suure kella külge ja tõmbavad sellega neile jama kaela?
6. Justin Trudeau „*blackface*“ näide. Mida te arvate sellest, kui inimesed otsivad üles aastatetaguseid (solvavaid) asju selleks, et teisele inimesele aastaid hiljem sellega n-ö jama kaela tõmmata?
7. Mis te arvate, kas „tühistamisega“ tahetakse inimesed lõplikult ühiskonnast välja heita või seda, et nad parandaksid oma käitumist? (Reintegratiivne vs desintegratiivne)
8. Mis ajendab teie hinnangul inimesi „tühistamiskampaaniatest“ osa võtma?
9. Kes on teie arvates põhilised „tühistajad“? (Nt noored, aktivistid...) Miks?
10. Kes on teie hinnangul peamised „tühistamise“ ohvrid? Miks?

Millised on aktiivselt sotsiaalmeediat kasutavate Eesti teismeliste hinnangul „tühistamise“ tagajärjed „tühistatu(te)le“?

1. Millised on teie arvates peamised „tühistamise“ tagajärjed?
2. Kas „tühistamine“ suudab teie hinnangul oma eesmärgi täita?
3. Kujutage ette, et teid on „tühistatud“ ja kirjeldage, milliseid emotsioone see teie tekitab.
4. Kas „tühistamiskultuur“ võib olla „tühistatu“ jaoks ohtlik? Miks?
5. Kuidas peaksid inimesed peale „tühistatuks“ saamist käituma? Miks?

Mida arvavad aktiivselt sotsiaalmeediat kasutavad Eesti teismelised „tühistamiskultuuri“ rollist tulevikuperspektiivis?

1. Mis te arvate, milline on „tühistamiskultuuri“ roll tulevikus?
2. Kas „tühistamist“ peaks ühiskonnas vähendama? Miks?
3. Kuidas saaks „tühistamist“ ühiskonnas vähendada?

Kokkuvõtvad küsimused:

1. Mida sooviksite veel lisada selle teemaga seoses, mille kohta ma ei küsinud?
2. Kui mul tekivad transkribeerimise või teksti analüüsimise käigus lisaküsimused, kas ma saan teiega veel ühendust võtta?

Lisa 4: Uuritava informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm

Kutsun sind osalema uuringus:

„Eesti teismeliste sotsiaalmeediakasutajate hoiakud seoses avaliku häbistamise ja nn „tühistamiskultuuriga“.

Selles uuringus osalemine on sinu otsus. Enne otsuse langetamist loe palun läbi järgnev informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm.

Mis on uuringu eesmärk?

Uuringu eesmärk on teada saada, kuidas defineerivad ja tajuvad ning mida arvavad 15–18-aastased Eesti sotsiaalmeedia kasutajad avalikust häbistamisest, mis leiab aset sotsiaalmeedia platvormidel ja on tuntud ühiskonnas nimetuse „tühistamiskultuur“ all.

Milline on uuringu sisu ja vajalikkus?

„Tühistamiskultuur“ võimaldab karistada neid, kes on käitunud valesti või rikkunud ühiskondlikule elule omaseid eetilisi norme. Viimasel ajal on „tühistamisest“ avalikkuses aina enam rääkima hakatud, aga mõiste sisu on laialivalguv. Kuna noored moodustavad arvestatava osa digikultuurist, siis on nende arvamusel oluline roll analüüsitava fenomeni paremaks mõistmiseks.

Uuring toimub fookusgrupi intervjuu ehk rühmavestluse vormis. Lisaks sulle osaleb intervjuus samaaegselt veel 4 inimest, kes on sinuga samast koolist ja samast vanusest. Intervjuu kestab ligikaudu 1 tund.

Uuringus osalemine on vabatahtlik ning võid sellest loobuda igal ajahetkel. Samuti on uuringus osalemine anonüümne.

Enne, kui langetad otsuse uuringus osalemise osas, võid minu poole pöörduda uuringuga seoses tekkinud küsimustega.

Kuidas andmeid töödeldakse?

Intervjuud salvestan diktofoniga ning seejärel transkribeerin (kirjutan suulise teksti ümber kirjalikuks). Saadud andmeid kõrvutan ning koostan nende põhjal analüüsi, mida kasutan vaid

oma uurimistöö jaoks. Kuna kasutan analüüsis intervjuudest pärit lühikesi tekstilisi väljavõtteid, siis anonüümsuse tagamiseks eemaldan tööst kõik detailid, mis võivad sinu identiteeti reeta. Soovi korral võime lõplikus töös sisalduvad tekstinäited ka koos üle vaadata.

Mis saab kogutud andmetest?

Intervjuu transkriptsiooni täistekstile on juurdepääs vaid minul ehk uurimistöö autoril ja minu ülikoolipoolsel juhendajal Maria Murumaa-Mengelil. Intervjuude salvestusi ning transkriptsioone hoian alles oma isiklikus arvutis uurimistöö kaitsmiseni ning seejärel kustutan need. Uurimistöö oma lõplikul kujul avaldatakse elektrooniliselt Tartu Ülikooli raamatukogu üliõpilastööde andmebaasis Dspace, analüüsi erinevaid osi võidakse kasutada edasistes teadustöödes.

Kui oled nõus uuringus osalema, palun allkirjasta allolev informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm.

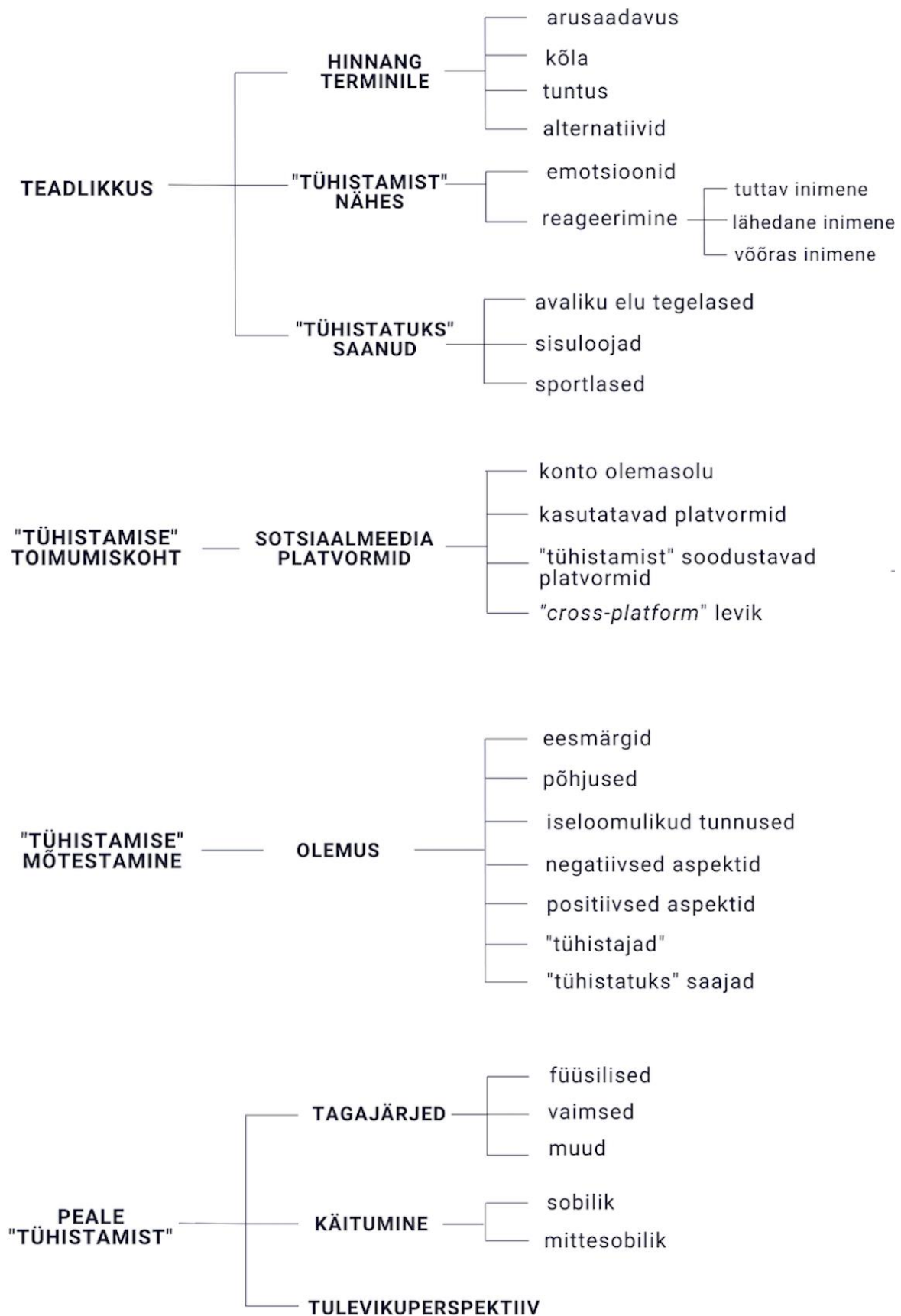
Nõusoleku vorm:

Mind (*uuritava nimi*),, on informeeritud, mis on uuringu „Eesti teismeliste sotsiaalmeediakasutajate hoiakud seoses avaliku häbistamise ja nn „tühistamiskultuuriga“ eesmärk ja metoodika ning kinnitan oma nõusolekut selles osalemiseks allkirjaga. Tean, et uuringu käigus tekkivate küsimuste ja võimalike probleemide kohta saan endale vajalikku täiendavat informatsiooni uuringu läbiviijalt: Britt-Marii Pung, Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni tudeng, e-post brittmariipung@gmail.com, telefoninumber +372 517 5155.

Uuritava allkiri:

Kuupäev, kuu, aasta:

Lisa 5: Koodipuu

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Britt-Marii Pung

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „**Eesti teismeliste sotsiaalmeediakasutajate hoiakud seoses avaliku häbistamise ja nn „tühistamiskultuuriga“**“, mille juhendaja on Maria Murumaa-Mengel, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Britt-Marii Pung

23.05.2022